

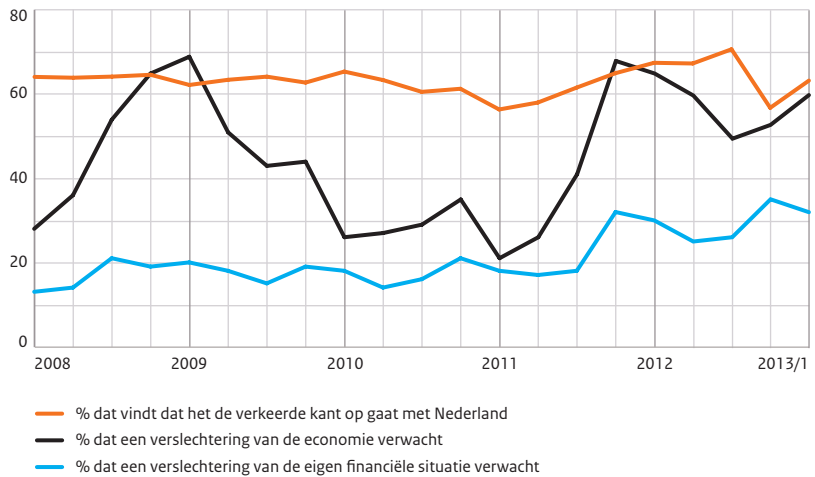
Burgerperspectieven 2013 | 1

Belangrijkste bevindingen eerste kwartaal 2013

Toekomstperspectief blijft somber

Zo'n zes op de tien Nederlanders vinden dat het al met al de verkeerde kant op gaat met Nederland en een even groot aandeel verwacht een verdere verslechtering van de economie. Ongeveer drie op de tien Nederlanders verwachten een verslechtering van de eigen financiële situatie. Deze cijfers wijken niet noemenswaardig af van het vorige kwartaal. Het economische en financiële perspectief zijn sinds eind 2011 somber; het pessimisme over de maatschappij is een tamelijk constant gegeven sinds de eerste meting begin 2008.

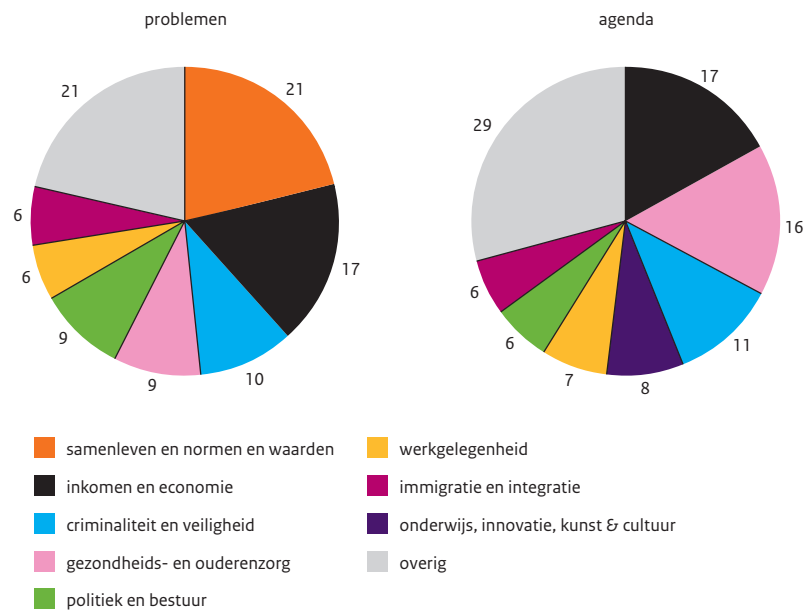
→ p. 6

Samenleven grootste probleem, economie hoogste politieke prioriteit

Samenleven (omgangsvormen, solidariteit, normen en waarden) is ook dit kwartaal weer de grootste probleemcategorie als we vragen waar mensen zich zorgen over maken. Onderwerpen die hoog op de politieke agenda in Den Haag moeten staan, zijn inkomens- en economische kwesties, gevolgd door de zorg.

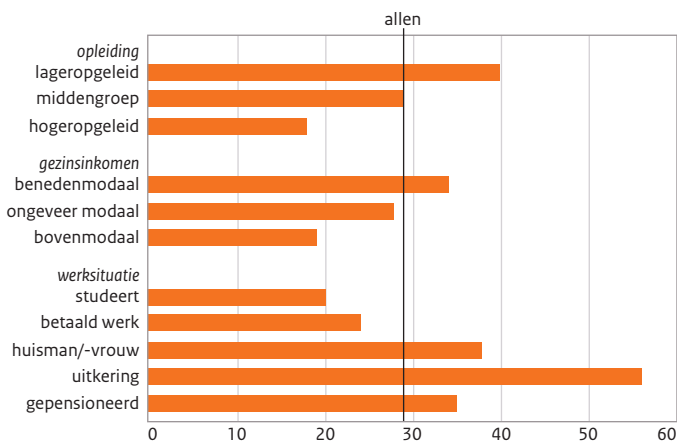
→ p. 10 - 11

Zorgen over bezuinigingen

Onveranderd vindt een ruime meerderheid bezuinigingen nodig op de overheidsuitgaven (64% eens, 10% oneens). Tegelijkertijd zijn er ook grote zorgen over de gevolgen van bezuinigingen op de eigen situatie. Deze zorgen verschillen behoorlijk tussen mensen met bepaalde sociaaleconomische kenmerken. Mensen met een uitkering zijn het vaakst bezorgd. Ook mensen met een benedenmodaal inkomen en een laag opleidingsniveau maken zich vaker zorgen.

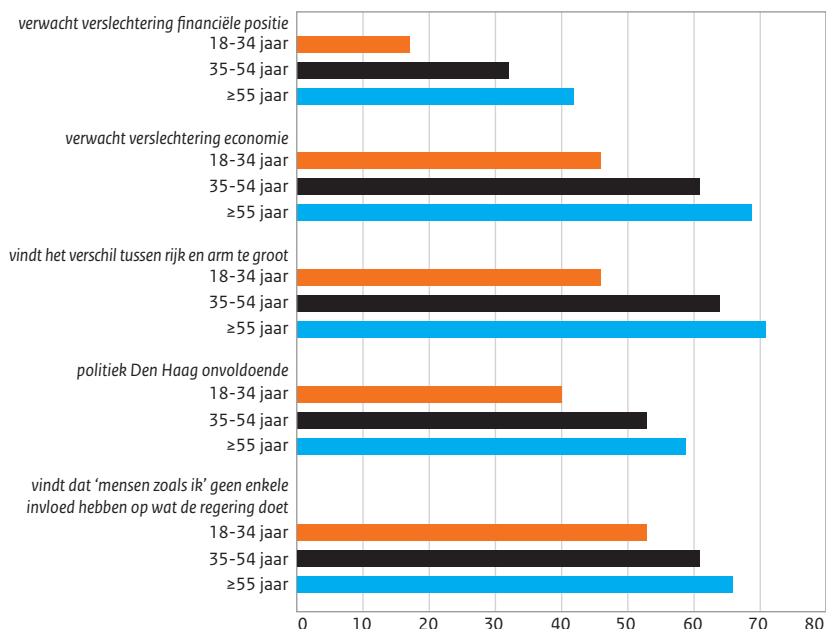
→ p. 18 e.v.

Ouderen bezorgder en ontevredener

55-plussers zijn op diverse vlakken bezorgder en ontevredener dan de jongere bevolking. Zo maken zij zich vaker zorgen over de ontwikkeling van de economie en de eigen financiële positie. Ook zijn zij minder tevreden met de Haagse politiek en vinden zij vaker dat zij geen enkele invloed hebben op wat de regering doet. Tot slot vinden zij het verschil tussen rijk en arm vaker te groot.

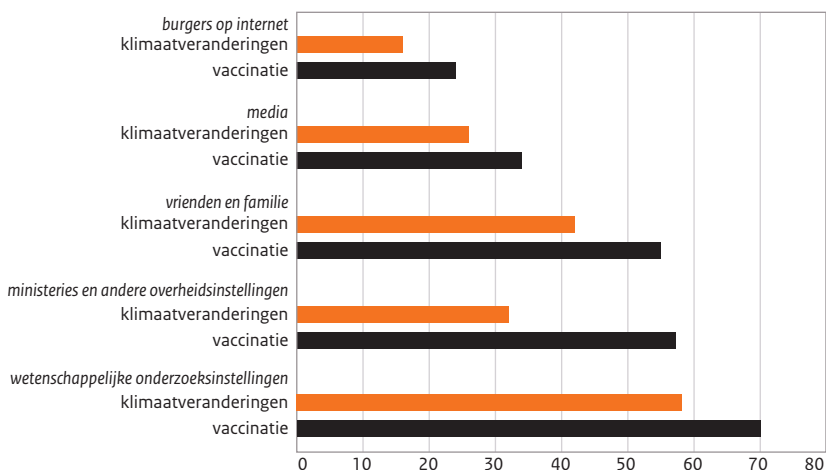
→ p. 14-16/19

Vertrouwen in informatie

Ondanks berichten over fraude is het vertrouwen in informatie uit de wetenschap ten opzichte van het tweede kwartaal van 2010 niet gedaald. Wel heeft men meer vertrouwen in informatie van de wetenschap als het gaat om vaccinaties dan om klimaatveranderingen. Informatie over klimaatveranderingen wordt overigens vaker betwist, ongeacht de bron. Door de tegenstrijdige informatie, zo zegt men vaak, weet men niet meer wat men moet geloven.

→ p. 26 e.v.

Inhoud

Ten geleide	4
Voorwoord door Paul Schnabel	5
1 Hoe gaat het met Nederland?	6
2 Bezuinigingen, protestgeneigdheid en vertrouwen in informatie nader belicht	18
Verantwoording	32

Ten geleide

Dit eenentwintigste kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) is dunner dan de voorgaande. Vanaf dit jaar verschijnt er in de oneven kwartalen een verkorte uitgave zonder thematisch hoofdstuk en zonder onderzoek met focusgroepen. In plaats daarvan benaderen we een aantal geënquêteerden telefonisch opnieuw om door te praten over bepaalde onderwerpen. In de even kwartalen maken we als vanouds een bericht met een thematisch hoofdstuk dat mede gebaseerd is op focusgroepen.

Dit kwartaal behandelen we zoals gebruikelijk de belangrijkste ontwikkelingen in de samenleving in hoofdstuk 1. In hoofdstuk 2 belichten we drie onderwerpen nader: zorgen over de gevolgen van de bezuinigingen voor de persoonlijke financiële situatie, de neiging tot protesteren en het vertrouwen in informatiebronnen. Omdat steeds meer mensen vrezen dat de bezuinigingen hun persoonlijke financiële situatie gaan raken, is het interessant langer bij dit thema stil te staan. In andere landen leiden de bezuinigingen vaak tot massale protesten, maar in Nederland niet. Dat roept de vraag op hoe het is gesteld met de Nederlandse protestbereidheid; het tweede onderwerp in hoofdstuk 2. Het derde en laatste onderwerp is het vertrouwen in informatie. De laatste tijd zijn er diverse berichten geweest over fraude en corruptie in de wetenschap en bij de overheid. Hoe is het nu gesteld met het vertrouwen in deze informatiebronnen? Omdat we datzelfde gemeten hebben in het tweede kwartaal van 2010 kunnen we zien of er iets veranderd is.

De onderzoeksperiode

De enquêtegegevens zijn verzameld tussen 2 januari en 5 februari 2013. In deze periode werd er druk gespeculeerd over de speech die de Britse premier Cameron uiteindelijk op 23 januari zou houden over Europa en waarin hij meldde dat zijn land een referendum ging houden over het lidmaatschap van de Europese Unie (EU). Het was ook de periode waarin de koningin haar vertrek aankondigde (op 28 januari). Een andere belangrijke gebeurtenis was de nationalisatie van de bank SNS Reaal op 1 februari. Tot slot steeg in deze periode de partij 50Plus sterk in de peilingen.

Voorwoord

Dit is het zesde jaar van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven en de eenentwintigste editie van de rapportage over de gedachten en gevoelens van de Nederlanders over hun samenleving, de politiek, de economie en Europa. De waarde van het cob is niet alleen te vinden in de moment-opname per kwartaal, maar ook in het zichtbaar maken van ontwikkelingen in de tijd. Het burgerperspectief is ook een longitudinaal perspectief geworden. De eerste metingen in 2008 kunnen zelfs als een soort nulmeting gezien worden, omdat ze het denken en voelen van de burger in een periode van hoogconjunctuur in beeld brachten. In het derde kwartaal van 2008 werd Nederland plotseling geconfronteerd met een bankencrisis, die gevolgd werd door een economische crisis, die weer gepaard ging met een crisis van de euro en nu vooral voelbaar wordt in een crisis in de staatshuishouding van veel landen, Nederland inclusief.

Hoewel patronen zichtbaar worden, is het toch niet goed mogelijk voorspellingen over de te verwachten ontwikkelingen in de burgerperspectieven te doen. Het beloop van het vertrouwen in bijvoorbeeld de Tweede Kamer en de regering laat zien hoe na de scherpe daling bij de val van Rutte I een sterke stijging volgt bij het aantreden van Rutte II. Nu inmiddels duidelijk is dat dit kabinet met plannen komt die het leven van de Nederlandse burger niet gemakkelijker maken, daalt het vertrouwen ook weer snel.

Inmiddels heeft de crisis de Nederlanders ook persoonlijk bereikt. De inkomens dalen, de werkloosheid stijgt snel en de overheid moet bezuinigen op de voorzieningen en uitkeringen van de verzorgingsstaat.

Het cob maakt het mogelijk de reactie van de Nederlanders op zoveel rampspoed in zo korte tijd goed te volgen. Het valt dan op hoe lang het heeft geduurd voordat de negatieve berichten uit de wereld buiten het eigen leven en het eigen huishouden ook tot meer bezorgdheid ten aanzien van de eigen financiële situatie en het eigen perspectief op de toekomst hebben geleid. De Nederlander heeft tot in 2012 in relatieve gemoedsrust naar de turbulenties in de wereld gekeken. 'Met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht', zo heb ik al ruim voor de crisis de houding van de Nederlander samengevat. Inmiddels gaat het ook met 'mij' niet meer zo goed en dat is ook zichtbaar in de figuren en tabellen van dit eerste rapport over 2013. Het beeld van grote stabiliteit en een positieve houding ten opzichte van de eigen financiële situatie heeft plaatsgemaakt voor een duidelijk neerwaartse tendentie. Dat is in ander onderzoek ook zichtbaar in een sterk gedaald consumentenvertrouwen en een snelle toename van de spaarquote. Micro-economisch is terughoudendheid in het uitgavenpatroon heel begrijpelijk, maar macro-economisch is het niet bevorderlijk voor een snel herstel.

De verschijning van dit nummer in de reeks Burgerperspectieven valt bijna samen met mijn vertrek als directeur van het scp. Ik hoop wat ook mede mijn 'perspectieven' zijn nog lang te kunnen volgen in de kwartaalrapportages.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Hoe gaat het met Nederland?

Kernpunten

- De stemming over de politiek is na een opleving in het vorige kwartaal weer wat negatiever geworden: er is minder tevredenheid over de Haagse politiek, het vertrouwen in de regering daalde en men vindt vaker dat men onvoldoende aan de overheid heeft.
- Vergelijken met eind 2012 is er meer aandacht voor problemen van het samenleven en van criminaliteit. Op de wat langere termijn neemt de aandacht voor economische kwesties toe.
- Zes op de tien vinden het verschil tussen arm en rijk te groot in Nederland en er is een meerderheid voor nivelleringsbeleid, maar de steun daarvoor is in andere Europese landen vaak aanzienlijk groter.
- Ouderen vinden veel vaker dan jongeren dat het verschil tussen arm en rijk te groot is geworden in ons land (dit kwartaal 46% van de 18-34-jarigen en 71% van de 55-plussers).

Economische en financiële vooruitzichten blijven zorgelijk

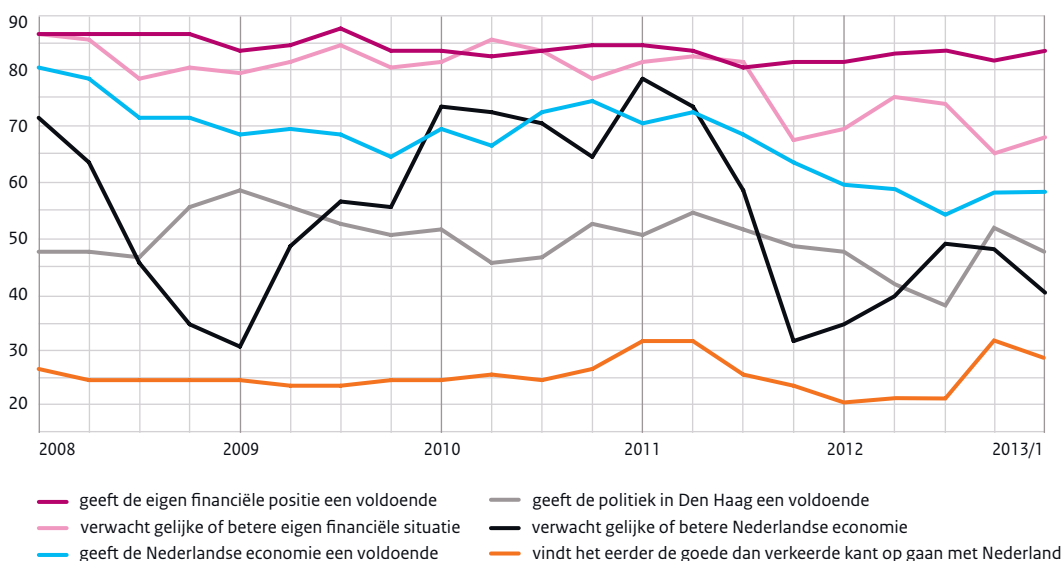
De positieve waarderingen en verwachtingen in figuur 1.1 vertonen sinds het vorige kwartaal weinig verandering. Uitzondering is het aandeel mensen dat verwacht dat de economie op zijn minst niet verslechtert; dat daalt substantieel van 48% van de ondervraagden eind 2012 naar 40% nu. Ook krijgt de Haagse politiek significant minder voldoende, maar de daling is niet sterk (bij de ondervraagden van 52% naar 48%).

Over de langere termijn gezien nemen de tevredenheid met de economie en de zorgeloosheid over de eigen financiële positie af. De verwachtingen over de economie vertonen sinds de eerste meting begin 2008 de grootste schommelingen, maar duidelijk optimistischer willen deze sinds eind 2011 niet meer worden.

Vertrouwen: meer in vakbonden, minder in rechtspraak en regering

Vergelijken met het vorige kwartaal zijn er minder voldoende voor vertrouwen in de rechtspraak (van 68% naar 63% van de ondervraagden) en de regering (van 57% naar 51%) en meer voor vertrouwen in de vakbonden (van 61% naar 66%). Het politiek vertrouwen ligt nu op een tamelijk gemiddeld niveau. Het vertrouwen in de Tweede Kamer en regering is vrijwel voortdurend aanzienlijk lager dan in de andere instituties. Alleen het vertrouwen in grote ondernemingen kwam na een scherpe daling in het begin van de bankencrisis (en waarschijnlijk vooral door de val van de DSB-bank) begin 2009 lager uit dan het vertrouwen in de politiek.

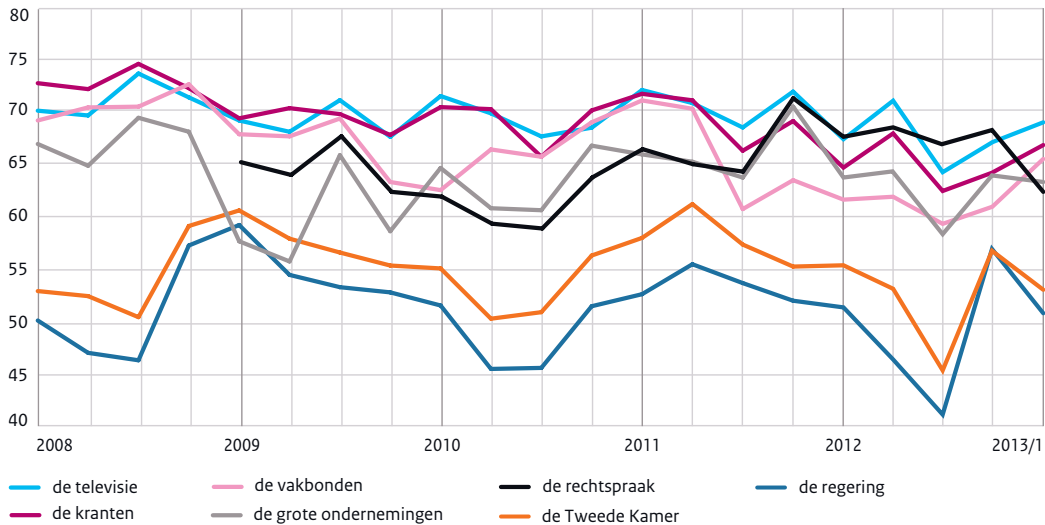
Figuur 1.1 Positieve waarderingen en verwachtingen^a, bevolking van 18+, 2008-2013/1 (in procenten)

- a De verwachtingen betreffen de komende twaalf maanden; de voldoende zijn de percentages scores 6-10 op een schaal van 1-10 voor tevredenheid.

Bron: COB 2008/1-2013/1

Figuur 1.2 Voldoende vertrouwen in zeven instituties^a, bevolking van 18+, 2008-2013/1 (in procenten)

a Vermeld zijn de percentages scores 6-10 op een schaal van 1 (geen enkel vertrouwen) tot 10 (alle vertrouwen) in antwoord op de vraag 'Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instellingen in Nederland?'.

Bron: COB 2008/1-2013/1

De daling van het vertrouwen in de regering komt na een sterke stijging in het vorige kwartaal toen de kabinetsformatie plaatsvond. Op deze ontwikkeling gaan we aan het eind van dit hoofdstuk verder in. In het verlengde van onze zoektocht naar motieven voor vertrouwen¹ hebben we dit kwartaal ruim 30 mensen telefonisch opnieuw benaderd die in het vierde kwartaal van 2012 een hoog cijfer voor vertrouwen in de regering gaven (een 8 of hoger: toen 9%, een kwartaal eerder 5% en nu 7%). Niet iedereen kon zich dat herinneren, maar op een enkeling na kon men zich dat goed voorstellen en had men er ook wel een verhaal bij. Voor respondenten met een voorkeur voor een van de coalitiepartijen, en dan vooral voor de vvd, speelde vaak mee dat hun partij in de regering zou komen en wel in een combinatie die ze goed vonden. Bij meer mensen speelde in hun herinnering ook het vooruitzicht dat er iets stabiels in de maak leek na de onrust van een kabinet met gedoogsteun van de pvv. Daarnaast brengen mensen naar voren dat ze 'nu eenmaal een positieve instelling hebben' of, specifieker, dat ze het vervelend vinden dat de politiek vaak zo negatief wordt bejegend of dat politici of een kabinet steun verdienen omdat ze het toch best moeilijk hebben. De meesten zouden nu ook nog een hoog cijfer geven, hetzelfde of een punt minder. We geven motiveringen van twee mensen die zelf niet voor de aanstaande coalitiepartijen stemden. Een hoog cijfer is dan nog uitzonderlijker, maar het is ook wel eens aardig om daarvoor de argumenten te horen:

"Het is ook altijd een stukje compromissen sluiten en het feit dat ze gewoon in gesprek blijven en nu dan dat ze ook weer met een stukje oppositie bij elkaar komen, ja, ik vind dat geweldig, dat die mannen tijdens een discussie nog steeds open staan voor elkaar en met elkaar toch door één deur kunnen en het landsbelang nog steeds voorop stellen. Dus ik ben nog steeds positief, ik zou zo weer een acht geven. [...]"

¹ Zie voor motiveringen van meer of minder vertrouwen in politieke en andere instituties COB 2008|1: 23 e.v. en COB 2009|3: 25 e.v..

Ik vind dat als er veel mensen op de SP stemmen, dan krijgen we een heel grote steun, maar het gaat er niet om dat de SP-manier dan doorgevoerd wordt. Het is een democratie en dat blijf ik toch ook vooral zien: als er heel veel Nederlanders de andere kant hebben gekozen, dan moet niet de wil van de SP doorgezet worden. Dat vind ik het mooie van de democratie zoals we haar hebben en natuurlijk zou ik misschien liever andere dingen doorgevoerd hebben, maar ik moet ook rekening houden met andere mensen als ik auto rijd en ook in de politiek. [...] Als we met elkaar in gesprek blijven zoals nu, dat het niet alleen maar de coalitie is, maar ook de oppositie erbij gezocht wordt en er dan toch weer uit kunnen komen, ja, dat vind ik geweldig, dat vind ik nou pure democratie.” (man, 42 jaar, mbo, SP, gaf een 8)

“Nou, toen was ik wel heel blij dat er een kabinet zou komen van twee stabiele bestuurderspartijen. [...] Ik zou nu een 8 geven, iets lager want er is wel eens wat gedoe, maar in de kern denk ik toch wel dat we een redelijk stabiele koers te pakken hebben. Het was beter geweest met het CDA erbij natuurlijk, maar dat is niet anders. [...] Ik ben wel iemand van vertrouwen en als het specifiek over politiek gaat, ja kijk, iedereen heeft er altijd wel heel veel kritiek op, maar ja, dan moet je nog maar zien dat je mensen vindt die het nog wel willen doen. En ook wel op lokaal niveau geldt dat die mensen er behoorlijk hard voor moeten werken en daar mag best wel eens wat meer waardering voor zijn dan nu gebeurt. Het is makkelijk zat om alles af te zeiken maar daar komen we met zijn allen ook niet verder mee. Die houding neem ik ten aanzien van de politiek in en denk ik ook wel tegenover andere onderwerpen.” (man, 49 jaar, WO, CDA, gaf een 9)

Publieksagenda's: grootste problemen, sterkste punten en politieke prioriteiten

Wat zijn in de ogen van burgers de belangrijke thema's van dit moment? Waarover maken zij zich zorgen, wat gaat er goed en welke onderwerpen moet de politiek met voorrang aanpakken? Tabel 1.1 biedt een uitgebreid overzicht, waarbij de categorieën zijn gesorteerd naar afnemend belang in het nationaal probleembesef in dit kwartaal.² Evenals in eerdere kwartalen blijkt het ook begin 2013 weer eenvoudiger om grote maatschappelijke problemen (89%) en politieke prioriteiten (81%) te formuleren dan zaken die juist goed gaan en waarop men trots kan zijn (63%).

Samenleven en criminaliteit belangrijker

'Samenleven' staat zowel bij het probleembesef als bij de trots op de eerste plaats en in beide gevallen wordt deze categorie belangrijker gevonden dan een kwartaal geleden. Bij de politieke prioriteiten staat samenleven pas op de tiende plaats. Men vindt het niet iets wat de overheid zou moeten oplossen of men kan zich niet voorstellen dat de politiek er veel aan kan doen. De enigszins verwante categorie 'criminaliteit en veiligheid' staat op nummer drie en wordt belangrijker gevonden dan

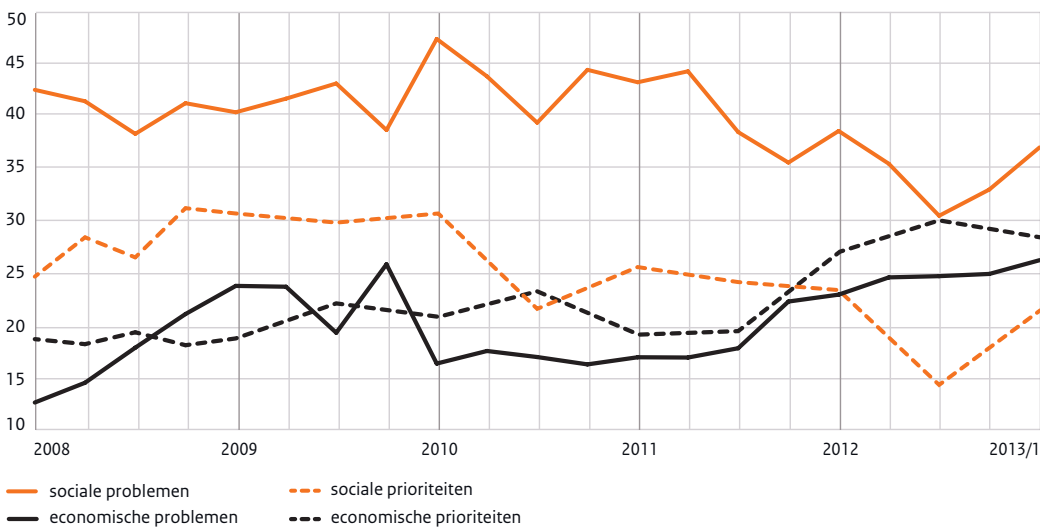
2 We wegen de antwoorden zo dat iedereen die minstens een onderwerp noemt even zwaar meetelt. Zo 'verdelen' we een constante hoeveelheid nationaal probleembesef, nationale trots en Haagse agendaruimte eerlijk over alle mensen die er gebruik van willen maken.

in het vorige kwartaal. Ook bij de grootste maatschappelijke problemen komt criminaliteit vaker dan eind 2012 aan de orde. Gezien de somberheid over de economie (figuur 1.1) en de oplopende werkloosheidscijfers is opvallend dat inkomen en economie en werkgelegenheid niet vaker worden genoemd en kwesties rond de sociale zekerheid zelfs minder als beleidsprioriteit worden gezien.

Nog geen duidelijke omslag van sociale naar economische zorgen

De indeling van onderwerpen in categorieën heeft onvermijdelijk iets arbitrairs. Er zijn vloeiende overgangen, met name tussen samenleven (hier brengen we o.a. de trefwoorden 'onverschilligheid' en 'agressie' onder), immigratie en integratie (o.a. 'relatie allochtonen – autochtonen' en 'criminele buitenlanders') en criminaliteit en veiligheid (o.a. 'geweld') en ook tussen inkomen en economie (o.a. 'crisis' en 'armoede'), werkgelegenheid ('werkloosheid') en sociaal stelsel ('bijstand'). Deze clusters nemen we in figuur 1.3 nu samen om te bekijken wat op langere termijn de verhoudingen zijn tussen aandacht voor sociale en voor economische onderwerpen. Men zou kunnen verwachten dat met de aanhoudende crisis de aandacht voor economische kwesties de afgelopen jaren sterk is toegenomen en mede daardoor de aandacht voor sociale kwesties is verminderd. Dat blijkt echter slechts beperkt het geval. In figuur 1.3 zien we na eerdere pieken in 2009 vanaf de tweede helft van 2011 economische onderwerpen wel belangrijker worden in het nationale probleembesef en sinds begin 2012 ook hoger op de politieke agenda komen, maar sociale onderwerpen zijn nog steeds het belangrijkste in het probleembesef en laten dit kwartaal ook een stijging zien.

Figuur 1.3 Aandacht voor sociale en economische onderwerpen in het probleembesef en op de Haagse publieksagenda^a, bevolking van 18+, 2008-2013/1 (in procenten van het nationale probleembesef)

a Zie de tekst voor de samenvoeging van categorieën uit tabel 1.1.

Bron: COB 2008/1-2013/1

Tabel 1.1 Grootste problemen, sterkste punten en politieke prioriteiten^a, bevolking van 18+, 2008-2013/1 (in procenten)

	nationaal probleembesef ^b					top tien
	2008 2009	2010 2011	2012 1-3	2012/4	2013/1	
samenleven en normen en waarden	21	21	20	19	21	1
inkomen en economie	15	12	17	16	17	2
criminaliteit en veiligheid	10	11	8	8	10	3
gezondheids- en ouderenzorg	7	8	10	11	9	4
politiek en bestuur	13	13	13	10	9	5
werkgelegenheid	3	3	4	6	6	6
immigratie en integratie	10	10	7	6	6	7
verkeer en fysieke leefomgeving	5	4	4	5	5	8
internationaal / Nederland in de wereld	1	3	3	4	3	9
sociaal stelsel	1	2	3	3	3	10
onderwijs, innovatie, kunst en cultuur	2	3	3	4	3	
jeugd en gezin	4	3	2	2	2	
natuur en milieu	3	2	2	2	1	
vrijheden	1	1	1	0	1	
overig	4	4	4	4	4	
totaal	100	100	100	100	100	
aandeel van de ondervraagden dat minstens een onderwerp noemt	87	87	87	87	89	

- a Voor elk van deze drie vragen konden respondenten maximaal vijf onderwerpen noemen. Achteraf zijn de onderwerpen ingedeeld in vijftien categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee: het gewicht van een onderwerp is omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen. De volgorde van de categorieën is die van de grootste problemen in het eerste kwartaal van 2013. Voor dat kwartaal zijn in oranje de significante veranderingen ($p < 0,05$) sinds de voorgaande meting aangegeven.
- b 'Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat?'

Opinietrends

Tabel 1.2 vermeldt de mate van instemming sinds 2008 met een selectie stellingen over de samenleving, over Europa en de euro en over politiek en overheid. Vaak is de publieke opinie heel stabiel. Dat is bij het samenleven het geval bij de stellingen over het vertrouwen in andere mensen en de stelling dat het in ons land steeds meer 'ieder voor zich wordt'. Die pessimistische opvatting wordt voortdurend door zo'n vier op de vijf Nederlanders onderschreven. Bij de eerste twee stellingen over vertrouwen hebben we een aantal respondenten gevraagd hun mening toe te lichten. De mensen die van weinig 'sociaal vertrouwen' blijken te geven (menen dat de meeste mensen niet te vertrouwen zijn en dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn) wijzen vaak in algemene termen op persoonlijke negatieve ervaringen. Soms verwijst men ook naar maatschappelijke ontwikkelingen of naar de crisis:

Hoe gaat het met Nederland?

nationale trots ^c						de Haagse publieksagenda ^d				
2008	2010	2012				2008	2010	2012		
2009	2011	1-3	2012/4	2013/1	top tien	2009	2011	1+3	2013/1	top tien
14	16	17	16	19	1	6	5	4	5	10
8	8	7	8	7	5	14	13	17	17	1
2	2	3	2	2		12	12	8	11	3
9	11	10	12	9	4	14	17	17	16	2
6	6	6	6	5	9	9	7	7	6	6
2	1	1	1	1		3	4	6	7	5
4	3	4	2	3		10	9	7	6	7
4	5	6	8	6	8	7	6	5	5	9
6	7	6	6	7	6	2	4	6	6	8
10	10	10	11	9	3	3	4	6	4	
6	6	6	8	7	7	8	8	8	8	4
1	1	0	1	1		4	3	2	2	
5	5	4	4	4	10	5	5	4	3	
16	12	13	11	12	2	1	1	1	1	
6	7	6	7	8		3	4	3	3	
100	100	100	100	100		100	100	100	100	
63	65	62	62	63		78	79	79	81	

c 'En wat vindt u juist goed in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?'

d 'Wat zou u hoog op de agenda van de Nederlandse regering willen hebben? Het kan gaan om onderwerpen die veel meer aandacht moeten krijgen of heel anders aangepakt moeten worden'.

Bron: COB 2008-2013/1

“Omdat Nederland een land lijkt te worden waarin ieder voor zijn of haar eigen belang lijkt te gaan.”

“Je kunt niemand meer vertrouwen want in de economie waarin we nu verkeren kijkt iedereen eerst naar zichzelf.”

Mensen die uitgaan van de betrouwbaarheid van anderen en niet heel voorzichtig menen te hoeven zijn in de omgang met anderen, doen dat soms omdat zij (doorgaans) geen slechte ervaringen hebben, maar toch vooral vanuit een levensinstelling of morele overweging:

“Je moet uitgaan van het goede van de mens. Als iedereen altijd maar achterdochtig ten opzichte van elkaar is, wordt het niet beter.”

“Wie goed doet zal goed ontmoeten.”

De steun voor de stelling dat Nederland met minder migranten een prettiger land zou zijn, verschilt niet significant van die in het vorige kwartaal.

Tabel 1.1 toonde ook al geen veranderingen in de aandacht voor immigratie en integratie als maatschappelijk probleem of beleidsprioriteit. Het onderwerp speelt minder dan in 2008-2011

Steun voor nivellering, maar minder dan elders in Europa

De enige stelling bij samenleven die een verandering op korte termijn laat zien is die over het verschil tussen arm en rijk. Meer mensen dan in het vorige kwartaal vinden dat dit verschil te groot is geworden, maar dat komt vooral doordat de steun voor de stelling in het vorige kwartaal lager was dan in de tijd ervoor. Er is voortdurend een meerderheid die

Tabel 1.2 Instemming met stellingen over maatschappij en politiek^a, bevolking van 18+, 2008-2013/1 (in procenten)

		2008	2010	2012		
		2009	2011	1-3	2012/4	2013/1
samenleven	‘Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen.’	58	59	61	63	60
	‘Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen.’	39	41	38	40	42
	‘Het wordt in Nederland steeds meer ieder voor zich.’	.	80	81	78	79
	‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen.’	40	40	35	33	36
	‘Het verschil tussen arm en rijk in Nederland is te groot geworden.’	.	60	65	57	62
Europa	‘Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak.’	47	46	45	46	44
	‘Het is een slechte zaak dat de gulden is vervangen door de euro.’	39	43	36	34	37
	‘In de huidige economische crisis is het goed dat Nederland de euro heeft.’	45	28	32	33	36
	‘De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan Europa.’	.	.	45	48	53
	‘Het is goed voor onze economie dat Europa zich meer bemoeit met de begrotingen van de lidstaten van de Europese Unie.’	.	.	41	38	38
politiek en overheid	‘Er moet worden bezuinigd op de overheidsuitgaven in Nederland.’	.	63	62	64	64
	‘De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.’	35	36	34	35	39
	‘Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.’	57	56	58	57	61
	‘Het is een goede zaak dat in de politiek compromissen worden gesloten.’	58	57	55	61	59
	‘Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politieke kwesties.’	63	63	60	60	65

a De stellingen worden voorgelegd met zes antwoordmogelijkheden: zeer mee oneens, oneens, neutraal, eens, zeer mee eens en ik weet het niet. Vermeld zijn de percentages (zeer) eens van alle antwoorden. De cijfers tot 2012/4 zijn niet altijd op alle kwartalen gebaseerd. Significante (p < 0,05) veranderingen van het voorlaatste naar laatste kwartaal zijn in oranje weergegeven.

Bron: COB 2008-2013/1

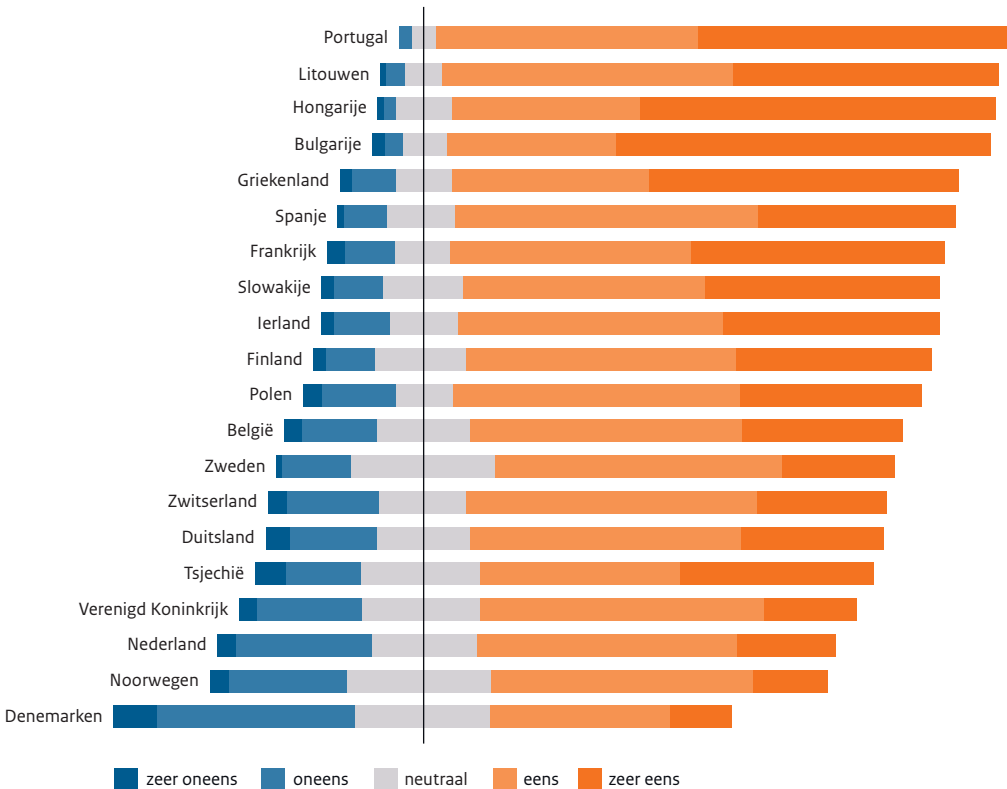
het verschil te groot vindt. In open antwoorden zien we ook vaak grote zorgen over (dreigende) armoede en grote ergernis over erg hoge inkomens (vooral bonussen; COB 2012|1: 34 e.v.; 2012|3: 22 e.v.).

We kunnen noch deze zorgen en ergernissen, noch de opvattingen over arm en rijk vergelijken met die in andere landen, maar we kunnen in figuur 1.4 wel betrekkelijk actuele cijfers over nivelleringsvoorkeuren in Europese landen laten zien. In ons land zijn veel meer voorstanders (57%) van (verdergaand) nivelleringsbeleid dan tegenstanders (25%). Met uitzondering van Denemarken, waar beide groepen ongeveer even groot zijn, is elders het verschil tussen voor- en tegenstanders groter (in Portugal 93% voorstanders en slechts 3% tegenstanders). Hoewel men zich in Nederland dus steeds meer zorgen maakt over het verschil tussen rijk en arm, is de steun voor inkomensnivellering vergeleken met andere Europese landen laag.

Minder macht naar Brussel

De stellingen over Europa en de euro vertonen op korte termijn geen veranderingen in de publieke opinie, met uitzondering van de opvatting dat Nederland te veel macht heeft overgedragen aan Brussel: de instemming daarmee steeg van 48% in het vorige kwartaal naar 53% nu (20% resp. 19% oneens. Deze toename kan verband houden met de aankondiging van de speech van de Britse premier Cameron in januari, waarin

Figuur 1.4 Steun voor inkomensnivellering^a in 20 Europese landen, bevolking van 18+, 2010/11 (in procenten)

a Opvattingen over de stelling 'De overheid zou maatregelen moeten nemen om inkomensverschillen te verminderen'.

Bron: ESS 5 (2010/1)

hij zich naar verwachting kritisch zou uitlaten over de invloed van Europa. Toen de speech uiteindelijk op 23 januari, aan het einde van de onderzoeksperiode, werd gehouden, bleken deze verwachtingen terecht. Cameron kondigde een referendum aan waarin de Britten mogen beslissen wel of geen lid van de EU te blijven.

De steun voor het EU-lidmaatschap en voor de euro veranderen weinig na 2011. Er zijn meer voor- dan tegenstanders van het lidmaatschap.³ Hoe staat Nederland er op dit punt voor in vergelijking met andere EU-lidstaten? Opvallend genoeg ontbreken in de Eurobarometer de laatste jaren de veelgebruikte vragen of men het lidmaatschap al met al een goede zaak acht en voordelig vindt. Die vragen worden in aangepaste vorm alleen nog maar voorgelegd aan de inwoners van landen die mogelijk ooit lid worden.⁴ Om toch een idee van de houding tegenover Europa te krijgen, gebruiken we twee andere vragen uit de Eurobarometer, namelijk de vragen naar het imago van de EU en naar de houding tegenover 'een monetaire unie met één munteenheid, de euro'. Deze vraag is zo geformuleerd om binnen en buiten de eurozone identiek te kunnen stellen.

Het beeld van de EU is in Nederland tamelijk gemiddeld: 32% heeft een positief en 30% een negatief beeld. Nederland bevindt zich dan ook op grote afstand van enerzijds Bulgarije (56% positief en 13% negatief) en anderzijds het Verenigd Koninkrijk (17% positief en 48% negatief) en Griekenland (18% positief en 49% negatief). Bij de euro toont Nederland (75% voor, 22% tegen) met Finland (76% voor, 22% tegen) de grootste nettosteun. In het Verenigd Koninkrijk is de afwijking het sterkst (14% voor, 80% tegen). De steun voor de euro is in alle eurolanden groter dan in de landen buiten de eurozone, met uitzondering van Portugal, waar de steun geringer is dan in Roemenië.

Weer toenemende behoefte gehoord te worden in de politiek

Tabel 1.2 toont in het onderste blokje over politiek en overheid onveranderd grote steun voor de opvatting dat er bezuinigd moet worden op de overheidsuitgaven. Ook de steun voor politieke compromissen kalft niet af. De andere drie stellingen laten wel veranderingen ten opzichte van het vorige kwartaal zien: meer mensen zijn nu van mening dat de overheid onvoldoende voor hen doet en dat ze geen enkele invloed hebben op wat de regering doet. Er is (daarom) ook meer steun voor een directere invloed van burgers op belangrijke beslissingen.

Ouderen aanzienlijk bezorgder over kloof tussen arm en rijk

De afgelopen tijd is er meer aandacht voor leeftijdsverschillen in de politiek: er zou te veel of juist te weinig rekening worden gehouden met de belangen van ouderen of jongeren. Vooral ouderen lijken zich vaker te willen verenigen om hun belangen te behartigen. In hoeverre verschillen oud en jong in opinies en nemen die verschillen toe? In tabel 1.3 staan de leeftijdsverschillen voor stellingen waarbij in tabel 1.2 veranderingen optraden tegenover het vorige kwartaal.

Ouderen vinden veel vaker dan jongeren dat het verschil tussen arm en rijk te groot is geworden. Van de 18-34-jarigen vindt ongeveer de helft

3 Met een verschil variërend van 21 procentpunten in het derde kwartaal van 2012 (43% eens met de stelling, 22% oneens) en 29 procentpunten in het vierde kwartaal (47% eens, 18% oneens). Bij de stelling dat het goed is dat we nu de euro hebben varieert de winst van 3 procentpunten in het eerste kwartaal van 2012 (29% eens, 26% oneens) tot 13 procentpunten in het tweede kwartaal (36% eens, 23% oneens). Bij de stelling dat het een slechte zaak is dat de gulden is vervangen, houden voor- en tegenstanders elkaar aardig in evenwicht.

4 Men zou haast denken dat de Europese opdrachtgevers vrezden voor de meerderheden die de antwoorden op deze vragen in een aantal huidige lidstaten zouden kunnen laten zien.

Hoe gaat het met Nederland?

Figuur 1.5 Houdingen tegenover de EU en de euro^a in 21 landen^b, november 2012

- a De gebruikte vragen: ‘Wilt u mij voor elk voorstel zeggen of u er vóór of tegen bent? [...] Een Europese economie en monetaire unie met één munteenheid, de euro?’ en ‘Welk beeld roept de Europese Unie in het algemeen bij u op: een zeer positief beeld, een tamelijk positief beeld, een neutraal beeld, een tamelijk negatief beeld, of een zeer negatief beeld?’
Leesvoorbeeld: In het Verenigd Koninkrijk (UK) is het aandeel tegenstanders van de euro 66 procentpunten groter dan het aandeel voorstanders (achterliggende cijfers: 14% voor, 80% tegen en 6% weet niet) en het aandeel mensen met een negatief beeld van de EU 31 procent-punten groter dan het aandeel met een positief beeld (48% negatief, 17% positief en 35% neutraal of weet niet).
- b EU-lidstaten met meer dan drie miljoen inwoners.

Bron: Rapportage over EB 78.1 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_anx_en.pdf)

dat, van de 55-plussers twee derde tot driekwart. Ook zijn ouderen vaker van mening dat er te veel macht is overgedragen aan Brussel en voelen ze zich vaker verwaarloosd of niet gehoord door de politiek. De verschillen zijn niet elk kwartaal even groot, maar het lijkt vooralsnog om fluctuaties te gaan. Analyses van de veranderingen van kwartaal op kwartaal suggereren geen uit elkaar groeien van de groepen.

Toenemende scepsis over de politiek

Ieder kwartaal vragen wij mensen om in hun eigen woorden aan te geven waarom het al dan niet de goede kant op gaat met Nederland. Sommige redenen zijn vaak genoemd, zoals dat Nederland zich te veel laat leiden door Europa, dat mensen asociaal zijn geworden, dat Nederland veel vrijheden kent, en dat we in een welvarend land leven. In som-

Tabel 1.3 Instemming met enkele stellingen^a, naar leeftijd, bevolking van 18+, 2012-2013/1 (in procenten)

		2012/1-3	2012/4	2013/1
'Het verschil tussen arm en rijk in Nederland is te groot geworden.'	18 - 34 jaar	53	43	46
	35 - 54 jaar	68	60	64
	≥ 55 jaar	72	66	71
'De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan Europa.'	18 - 34 jaar	35	38	42
	35 - 54 jaar	45	51	56
	≥ 55 jaar	53	51	60
'De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.'	18 - 34 jaar	32	28	34
	35 - 54 jaar	34	39	41
	≥ 55 jaar	35	36	40
'Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.'	18 - 34 jaar	53	48	53
	35 - 54 jaar	57	59	61
	≥ 55 jaar	62	61	66
'Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politieke kwesties.'	18 - 34 jaar	56	54	59
	35 - 54 jaar	61	64	67
	≥ 55 jaar	62	59	66

a Zie tabel 1.2.

Bron: COB 2012/1-2013/1

mige kwartalen zien we bepaalde thema's meer of op een andere manier spelen dan in andere kwartalen. Zo viel de positievere en hoopvollere toon over de politiek in het laatste kwartaal van 2012 op.

Deze positievere toon viel te verklaren vanuit de politieke situatie op dat moment. Het onderzoek voor het laatste kwartaal van 2012 liep tijdens het hoogtepunt van de kabinetsformatie. Het is een bekend fenomeen dat het politieke vertrouwen rond een kabinetsval laag is en in de periode daarop juist hoog. De kans op een nieuwe aanpak geeft veel burgers hoop op verbetering:

“Na een diepe terugval heb ik het idee dat er nu maatregelen genomen (gaan) worden die Nederland de goede richting in sturen. Ik ben van mening dat er bezuinigd moet worden om de draad weer op te kunnen pakken, een pas op de plaats is goed voor de economie op langere termijn.”

“De verkiezingswinst van de PvdA deed mij goed, een grote partij kan meer voor elkaar krijgen. Er lijkt nu een stabiel kabinet te komen. De gedoogconstructie met de pvv was mij een doorn in het oog, hopelijk gaat het nu beter.”

Wat is er over van deze hoop nu het kabinet een paar maanden oud is? We zagen al dat het vertrouwen in de regering weer daalde (figuur 1.2), evenals de tevredenheid met de politiek in Den Haag (figuur 1.1). Ook in de toelichtingen op de vraag waarom het nu al dan niet goed gaat met Nederland laat men zich minder vaak in positieve zin uit over de politiek en het kabinet. Van degenen die naar de politiek verwezen, deed vorig kwartaal bijna de helft (44%) dit in positieve zin. Dit kwartaal is dat aan-

deel behoorlijk gezakt tot ruim een kwart (28%). Vooral de bezuinigingen liggen vaker dan in het vorige kwartaal gevoelig. Soms is men echter ook in dit kwartaal van mening dat bezuinigingen noodzakelijk zijn:

“De regering zet volgens mij goede noodzakelijke stappen. Er moet gewoon bezuinigd worden bij IEDEREEN en dat gebeurt. Daarnaast doen wij het beter dan menig land in onze omgeving, hebben we een mooi gezondheidsstelsel (waar best nog wat te bezuinigen valt) en we gaan steeds meer toe naar eigen verantwoordelijkheid van mensen.”

Veel vaker wijst men echter in negatieve zin naar de bezuinigingen. Het gaat er dan om dat er te veel en op de verkeerde dingen wordt bezuinigd:

“Er wordt te veel in één keer bezuinigd. De economie wordt naar mijn mening kapot bezuinigd. Mijn inziens is een goede basis voor een land gedegen onderwijs, goede gezondheidszorg voor iedereen, en goede zorg voor de ouderen die toch ons land hebben opgebouwd. De politiek gaat juist hierop bezuinigen en dat is iets waar je jezelf als land voor zou moeten schamen.”

Behalve dat men in het eerste kwartaal van 2013 vaker naar de negatieve effecten van de bezuinigingsmaatregelen wijst dan in het kwartaal daarvoor, zijn er ook meer negatieve uitingen over het kabinet zelf. Men is vooral vaker negatief over de combinatie van PvdA en VVD. Waar deze combinatie vorig kwartaal nog vooral op positieve reacties kon rekenen, worden nu vooral negatieve opmerkingen geplaatst:

“De combinatie vvd-PvdA is een onmogelijke zaak. Een gecombineerde rechts-linkse politieke regering brengt alleen maar problemen. Zolang Nederland niet echt kiest voor linkse politiek of rechtse politiek zal het niet goed komen met Nederland. Een linkse regering met PvdA, SP, D66 en CDA was naar mijn mening een betere combinatie dan het voortzetten van de stommiteiten van Rutte. PvdA speelt nu nog een onderdanige rol maar hoe lang zullen ze dat volhouden?”

Hoewel men zich dit kwartaal minder vaak positief uitlaat over de politiek, is het aandeel dat naar de politiek verwijst om uit te leggen welke kant het met Nederland op gaat wel stabiel gebleven. Zowel in het laatste als het huidige kwartaal verwijst ongeveer een vijfde hiernaar (18% in afgelopen kwartaal, 19% in het huidige kwartaal). De politieke gang van zaken vormt dus voor een aanzienlijke groep Nederlanders een belangrijke pijler voor de opvatting over welke kant het met het land op gaat. De hoop en positieve geluiden in de publieke opinie van vorig kwartaal zijn dit kwartaal grotendeels weggeëbd. Na een door politieke ontwikkelingen optimistischer gestemde publieke opinie eind 2012, is er nu dus alweer meer scepsis.

2 Bezuinigingen, protestgeneigdheid en vertrouwen in informatie nader belicht

Kernpunten

- In Nederland maakt men zich vaker zorgen over de ontwikkeling van de persoonlijke financiële situatie dan in de meeste andere Europese landen.
 - 29% maakt zich zorgen over de gevolgen van de bezuinigingen voor de persoonlijke situatie. Onder werklozen en arbeidsongeschikten ligt dit percentage zelfs op 56%.
 - De zorgen over de financiële situatie van het huishouden zijn groter onder 55-plussers.
 - De afgelopen decennia zijn in Nederland de protestgeneigdheid en, sterker, de protestacceptatie toegenomen.
 - Mensen met politiek zelfvertrouwen en mensen die negatief denken over de politiek zijn eerder geneigd te protesteren dan anderen.
 - Het vertrouwen in wetenschappelijke instellingen voor informatie over vaccinaties en klimaatverandering is sinds 2010 niet afgenomen.
 - Er bestaan grote verschillen in het vertrouwen in informatie. Opleidingsniveau is een belangrijk onderscheidend kenmerk: hoe hoger de opleiding hoe meer vertrouwen in informatie van de overheid, overheidsinstellingen en wetenschappelijke instellingen.
-

We gaan allereerst in op de zorgen over de eigen financiële situatie en de mogelijke gevolgen van de bezuinigingen. Met het oog op de onrust en protesten die zich in andere Europese landen door de crisis voordoen, kijken we ten tweede naar de affiniteit met verzet tegen onrechtvaardig geacht overheidsbeleid in Nederland. Tot slot pakken we, na diverse publicaties in de media over de integriteit van wetenschappelijk onderzoek, weer een onderwerp op uit het COB van 2010, namelijk het vertrouwen in informatie uit diverse bronnen over vaccinaties en klimaatveranderingen.

Financiële zorgen

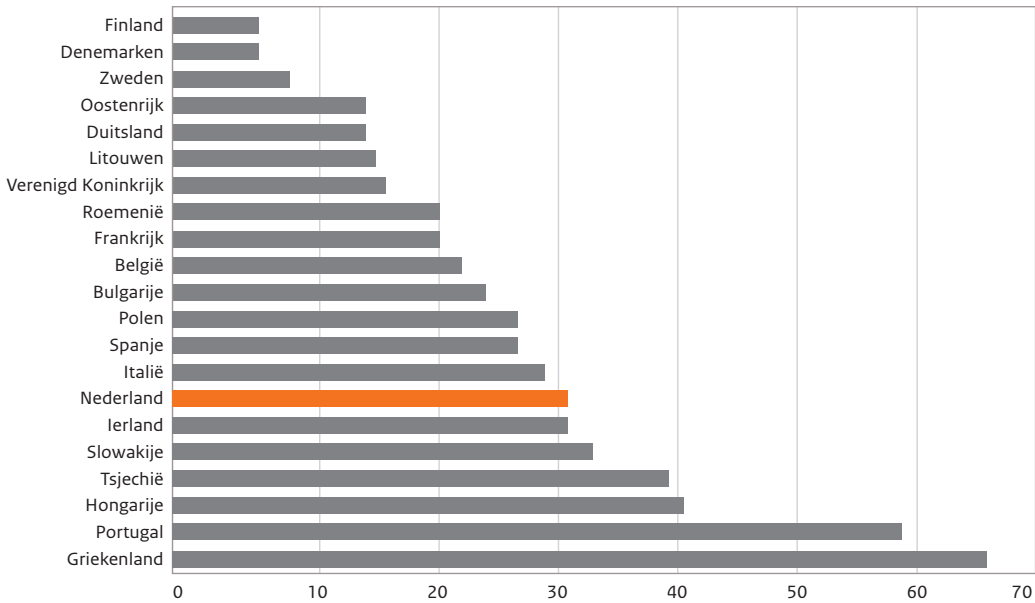
Pessimisme over de toekomst van de eigen financiële positie

Uit hoofdstuk 1 blijkt dat de zorgen over de economie dit kwartaal zijn toegenomen: minder mensen verwachten dat de economie stabiel blijft of verbetert. Ook over de ontwikkeling van de financiële situatie van het eigen huishouden is men regelmatig pessimistisch. Ongeveer een derde (31%) verwacht dat deze het komende jaar zal verslechteren. Daarmee zijn Nederlanders negatiever dan andere inwoners van alle EU-landen (23% van alle inwoners van de EU verwacht een verslechtering). In figuur 2.1 zien we Nederland tussen landen waar de crisis zwaar heeft toegeslagen zoals Ierland, Italië en Spanje. Heel anders zijn de verwachtingen in Scandinavische landen. In Finland, Denemarken en Zweden verwacht slechts 6-8% het komende jaar een verslechtering van de financiële situatie. In onze buurlanden België en Duitsland is men eveneens minder pessimistisch gestemd. Daar verwacht respectievelijk 22% en 14% een verslechtering van de persoonlijke financiële situatie.

De relatief negatieve verwachtingen over de financiële situatie van het eigen huishouden in Nederland zijn vrij recent. Volgens eerdere Eurobarometers waren Nederlanders voorjaar 2012 maar een fractie negatiever (23% van de Nederlanders en 21% van alle EU-inwoners verwachtten toen een verslechtering) en najaar 2011 waren Nederlanders eerder minder pessimistisch (23% tegen 24% voor de hele EU). Een mogelijke reden voor deze neerwaartse trend is dat meer mensen nu te maken krijgen met de gevolgen van bezuinigingen en voor heel veel mensen duidelijk wordt dat ook zij getroffen worden.

De zorgen over de eigen financiële toekomst verschillen tussen leeftijdsgroepen (zie figuur 2.2). In het algemeen zijn ze bij de 55-plussers groter dan bij de jongeren. Net als vorig kwartaal verwacht dit kwartaal vier op de tien ouderen (41-42%) een verslechtering. Bij de 18-34-jarigen wordt het geringere pessimisme om voor ons onduidelijke redenen nog minder (het aandeel dat verslechtering verwacht daalt van 25 naar 17%).

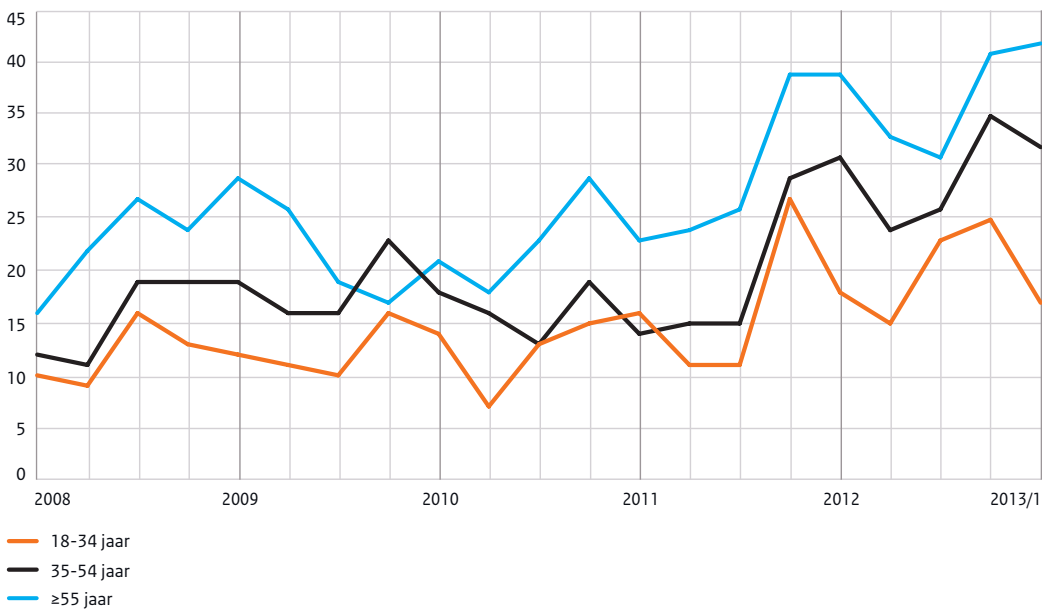
Figuur 2.1 Verwachting dat de financiële situatie van het huishouden de komende twaalf maanden zal verslechteren, in 21 landen^a, november 2012 (in procenten)

a EU-lidstaten met meer dan drie miljoen inwoners.

Bron: EB'78 (december 2012)

Figuur 2.2 Pessimisme over de eigen financiële toekomst^a naar leeftijd, bevolking van 18+, 2008/1-2013/1 (in procenten)

a Verwacht voor de komende twaalf maanden een verslechtering.

Bron: COB 2008/1-2013/1

Zorgen over de geplande bezuinigingen

Geplande bezuinigingen vormen een belangrijke oorzaak voor de zorgen over de persoonlijke financiële situatie: 29% maakt zich tamelijk of zeer veel zorgen:

“Alles wordt minder en we hebben al moeite rond te komen en te sparen om af en toe nog iets leuks te kunnen doen.”

“Ik maak me zorgen dat we door de bezuinigingen steeds minder overhouden om te eten.”

Deze zorgen spelen niet bij iedereen in gelijke mate. Zoals tabel 2.1 laat zien, maken vooral uitkeringsgerechtigden (werklozen en arbeidsongeschikten) zich zorgen over de financiële gevolgen van de bezuinigingen:

“Ik maak mij aardig zorgen aangezien ik onlangs mijn baan ben kwijtgeraakt en de vooruitzichten daar niet echt positief in zijn, in het vinden van nieuw werk, en de uitkeringen gekort worden.”

“Ik leef van een wao-uitkering en verwacht niet meer inkomsten maar wel meer uitgaven. Daar kan ik wakker van liggen.”

Dit soort zorgen zijn kenmerkend voor een meerderheid van deze groep; 56% vreest de gevolgen van de bezuinigingen voor de persoonlijke financiële situatie. Omdat zij voor hun inkomsten primair afhankelijk zijn van overheidssteun, is het niet verwonderlijk dat juist uitkeringsgerechtigden zich zorgen maken. Ook andere sociaaleconomisch kwetsbare groepen, die vaker afhankelijk zullen zijn van overheidssteun, maken zich meer zorgen over de gevolgen van de bezuinigingen: mensen met een benedenmodaal inkomen (34%), laagopgeleiden (40%) en gepensioneerden (35%).

Mensen met een sterkere of kansrijkere sociaaleconomische positie, zoals personen met een bovenmodaal inkomen, hoogopgeleiden, personen met betaald werk en studenten, maken zich juist minder vaak zorgen. Hoewel ook zij de negatieve gevolgen van de bezuinigingen ervaren, zeggen zij vaak deze klappen te kunnen opvangen:

“Er moet zo veel bezuinigd worden dat iedereen dat zal merken. Maar mijn financiële positie is zeer gezond. Inleveren zal daarom niet of nauwelijks tot onoverkomelijke problemen leiden.”

“Het zal hier en daar wel bezuinigen zijn, maar ik ben van mening dat mensen (en ik dus ook) nog wel wat tandjes terug kunnen voor we er echt iets van gaan merken.”

Niettemin zijn er ook zorgen over bezuinigingen die vaker voorkomen bij personen met een sterkere sociaaleconomische positie. Het gaat dan om kwesties waar zij relatief vaker mee van doen hebben, zoals de stagnatie op de woningmarkt, de hypotheekrenteaftrek en de kosten voor studerende kinderen:

“Ik heb nu twee, maar binnenkort vier studerende kinderen. Dat worden aanzienlijke maandelijkse lasten.”

“Als we verhuizen heeft dat gevolgen voor de hypotheek zoals we die nu hebben en zal dat nadeliger uitpakken.”

In figuur 2.3 valt op dat de zorgen over de gevolgen van de bezuinigingen op de persoonlijke financiële situatie fluctueren. Ten opzichte van de meting halverwege 2012 zijn de zorgen ongeveer gelijk gebleven. Hoewel dit verschil niet hard is, lijken alleen gepensioneerden zich in toenemende mate zorgen te maken. Dit sluit aan bij onze bevinding dat 55-plussers zich überhaupt meer zorgen maken over de ontwikkeling van hun financiële positie en dat deze zorgen, anders dan bij jongere leeftijdsgroepen, toenemen.

Zorgen van ouderen over de bezuinigingen

Wat zit er achter deze cijfers? We hebben een aantal 55-plussers gevraagd hun antwoord schriftelijk (in de vragenlijst) of mondeling (tijdens telefonische vervolgesprekken) toe te lichten. Deze antwoorden laten duidelijk zien hoe groot de zorgen soms zijn:

“Ik woon in een soort bejaardentehuis en soms zitten we dan met elkaar te praten. En dan zeggen we ook wel eens: mogen we nog leven, mogen we nog ademen. Ze gaan op alles beknebbelen en op den duur houd je niks meer over.”

De bezuinigingen op de zorg en de pensioenen worden relatief vaak genoemd als problematisch voor de eigen financiële situatie. In de zorg wijst men vaak op het verhoogde eigen risico naar 350 euro. Bij de pensioenen gaan de zorgen over de verlaging. Men vindt dit vaak oneerlijk omdat men hier lang en hard voor heeft gewerkt:

“Kijk eens naar die eigen bijdrage in de zorg van 350 euro. Maar je hebt dus ouderen met een AOW'tje en misschien een klein pensioentje, die gebruiken medicijnen, en die moeten dan dus 700 euro ophoesten, dat vind ik gewoonweg schunnig.”

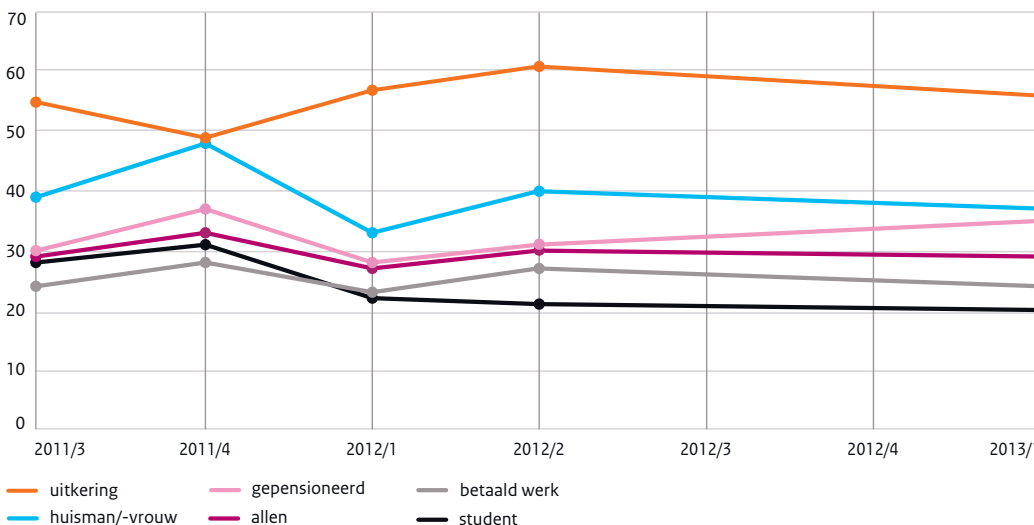
Tabel 2.1 **Zorgen^a over de gevolgen van de bezuinigingen voor de persoonlijke financiële situatie, bevolking van 18+, 2013/1 (in procenten)**

allen	29
18-34 jaar	19
35-54 jaar	31
≥ 55 jaar	33
lageropgeleid	40
middengroep	29
hogeropgeleid	18
gezinsinkomen benedenmodaal	34
ongeveer modaal	28
bovenmodaal	19
studeert	20
heeft betaald werk	24
huisman/-vrouw	37
uitkering	56
gepensioneerd	35

a Maakt zich tamelijk of heel veel zorgen. Oranje cijfers geven significante afwijkingen ($p < 0,05$) van de rest van de bevolking aan.

Bron: COB 2013/1

Figuur 2.3 **Zorgen^a over de gevolgen van de bezuinigingen voor de eigen financiële situatie naar werksituatie, bevolking van 18+, 2011/3-2013/1 (in procenten)**

a Maakt zich tamelijk of heel veel zorgen.

Bron: COB 2011/3-2013/1

Bezuinigingen

“Ik maak mij zorgen over mijn pensioen. In september 2015 ben ik 65 jaar maar ik krijg pas eind januari 2016 geld. Dat terwijl ik 43 jaar heb gewerkt en al mijn vaste lasten gewoon doorgaan.”

De vermeende oneerlijkheid van de bezuinigingen is überhaupt iets wat de 55-plussers vaak dwars zit. Zij zien de noodzaak van bezuinigingen meestal wel in, maar vinden het oneerlijk dat deze juist hen, de minder welvarende ouderen, en andere arme groepen het hardst treffen:

“Ze doen in Den Haag vaak alsof het wel meevalt. En dan denk ik ja, bij hen wel, maar bij ons niet.”

“De ouderen worden door deze bezuinigingen behoorlijk gepakt. Die kunnen niet demonstreren, want die gaan niet naar Den Haag met rollator.”

“Ik vind dat de minste altijd het hardst gepakt wordt.”

Men heeft liever dat degenen met de sterkste schouders de bezuinigingen dragen:

“Laat ze eerst eens bij de grote mannen beginnen en de mensen die een gewoon salaris hebben dat ook behouden. Laat die anderen die tonnen verdienen eens bezuinigen en laat die gouden handdrukken eens achterwege.”

“We moeten allemaal bezuinigen, maar het is nu alleen op Jan-de-werkman waarop bezuinigd wordt. Wie bijvoorbeeld drie ton in het jaar verdient, die merkt het niet als er wat af gaat.”

Verder is men regelmatig van mening dat er beter meer op de EU bezuinigd kan worden:

“Ik ben er honderd euro ruim op achteruit gegaan. Dat vind ik wel een beetje belachelijk, terwijl het wel naar allemaal andere belachelijke dingen gaat. Vooral Brussel. Daar zitten allemaal zakkenvullers. Dat is een groot log lichaam. Ze hebben daar allemaal mooie baantjes, maar ze krijgen gewoon aambeien op de reet van het zitten op het pluche.”

“We moeten gewoon uit Europa. Dat is de molensteen aan ons nek. Dat hele zwikkie in Brussel, dat moeten we gewoon opdoeken, dat kost alleen maar veel te veel geld.”

Hoewel men het oneens is met de huidige bezuinigingen en ook ideeën heeft voor betere bezuinigingen, bestaat er weinig hoop dat de politiek naar hen zal luisteren en de plannen zal wijzigen. Zij voelen zich zelden gehoord door politici en hebben ook niet het idee dat zij enige invloed hebben. Ouderen die met de bezuinigingen in hun maag zitten, hebben weinig hoop dat protesteren of hun stem enige invloed zal hebben:

“Natuurlijk voel ik mij niet gehoord. Wij zijn als burgers roepende in de woestijn.”

“Zullie maken het daar uit en de mening van de mensen wordt toch niet gevraagd.”

“Protesteren heeft geen zin. Je kunt dan net zo goed buiten tegen een baksteen aan gaan praten, want ze luisteren toch niet naar je.”

In dit licht geven sommige ouderen aan te hopen dat de partij 50Plus verandering kan brengen en dat partijleider Henk Krol hun belangen wel zal behartigen.

Protestgeneigdheid

De media brengen de laatste tijd regelmatig demonstraties en andere protestacties tegen bezuinigingen en ander crisisbeleid in het zuiden en zuidoosten van Europa. In Nederland slaat de crisis minder hard toe en zijn de bezuinigingen minder ingrijpend. Protestacties doen zich hier slechts incidenteel en op kleine schaal voor. Zoals bleek in figuur 2.1 zijn Nederlanders echter wel relatief vaak pessimistisch over hun financiële situatie en het ligt in de lijn der verwachting dat de weerstanden tegen bezuinigingen nog wel zullen toenemen. Hoe is het in ons land gesteld met de neiging tot protesteren? Daar vragen we in het COB niet specifiek naar met het oog op bezuinigingen, maar er is wel altijd een algemene vraag. Die luidt sinds 2011 als volgt: ‘Stel: de Tweede Kamer behandelt een wetsvoorstel dat u zeer onrechtvaardig of verkeerd vindt. Hoe groot is de kans dat u zou proberen daar iets tegen te doen?’ (zeer klein; klein; groot; zeer groot; ik weet het niet).

We gaan verderop na wie meer en minder tot protest geneigd is, maar eerst positioneren we Nederland in Europees perspectief en schetsen we de ontwikkelingen op langere termijn.

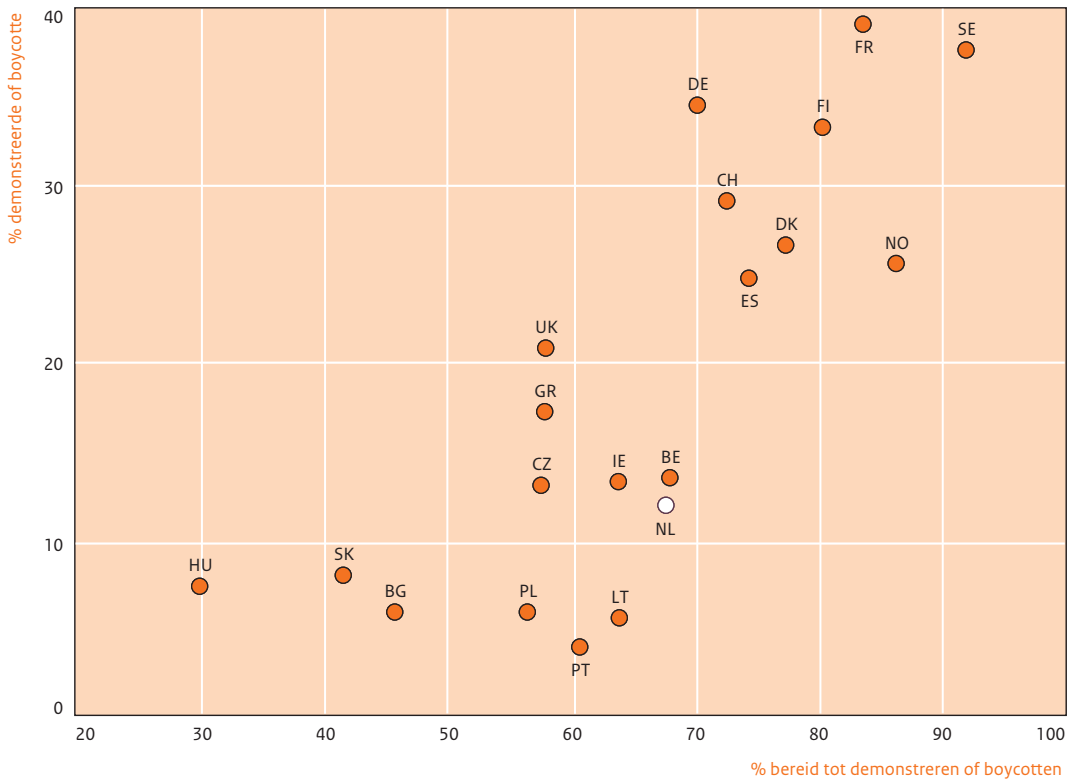
Weinig protestgedrag in Nederland

In diverse bevolkingsenquêtes wordt naar de deelname aan activiteiten gevraagd en naar de affiniteit daarmee, maar het is gissen of het om protest gaat of om activiteiten die juist steun aan beleid tot uitdrukking brengen of primair dienen om publiekelijk gemeenschappelijke zorgen of emoties tot uitdrukking te brengen. We hebben uit twee onderzoeken twee activiteiten geselecteerd die wel vooral voor protest worden gebruikt: demonstreren en producten boycotten. In het ene onderzoek, de European Values Study (EVS) wordt bekeken of men het ooit gedaan heeft of misschien ooit zal doen (bereidheid) en in het andere, de European Social Survey (ESS) of men het de afgelopen twaalf maanden heeft gedaan. Figuur 2.4 laat zien hoe het met beide in Nederland en negentien andere landen is gesteld.

Er is een positieve relatie tussen het nationale niveau van bereidheid en van feitelijke actie ($r = 0,78$). Nederland neemt een gemiddelde positie in qua bereidheid, maar scoort laag bij de feitelijke activiteit. Dat spoort wellicht niet helemaal met het zelfbeeld van Nederland – en met het gegeven dat Nederland Europees stevast hoog scoort in deelname aan vrijwilligerswerk en lidmaatschappen en donateurschappen van ideële organisaties – maar er kunnen ook geen grote conclusies uit getrokken worden als het om protestgeneigdheid gaat. Demonstreren en boycotten zijn slechts twee mogelijkheden om te protesteren. De ‘uitbesteding’ van protest aan al dan niet ideële belangenorganisaties en nieuwe vormen van protest via internet blijven hier buiten beschouwing.

Protestgeneidheid

Figuur 2.4 Protestbereidheid^a en protestgedrag^b in 20 Europese landen, bevolking van 18+, 2008-2011 (in procenten)

- a Heeft ooit deelgenomen of zou misschien deelnemen aan een 'toegestane, normale demonstratie' of aan 'boycotten' (EVS).
 b Heeft de afgelopen twaalf maanden deelgenomen aan een 'geoorloofde, openbare demonstratie' of 'bepaalde producten geboycot' (ESS).

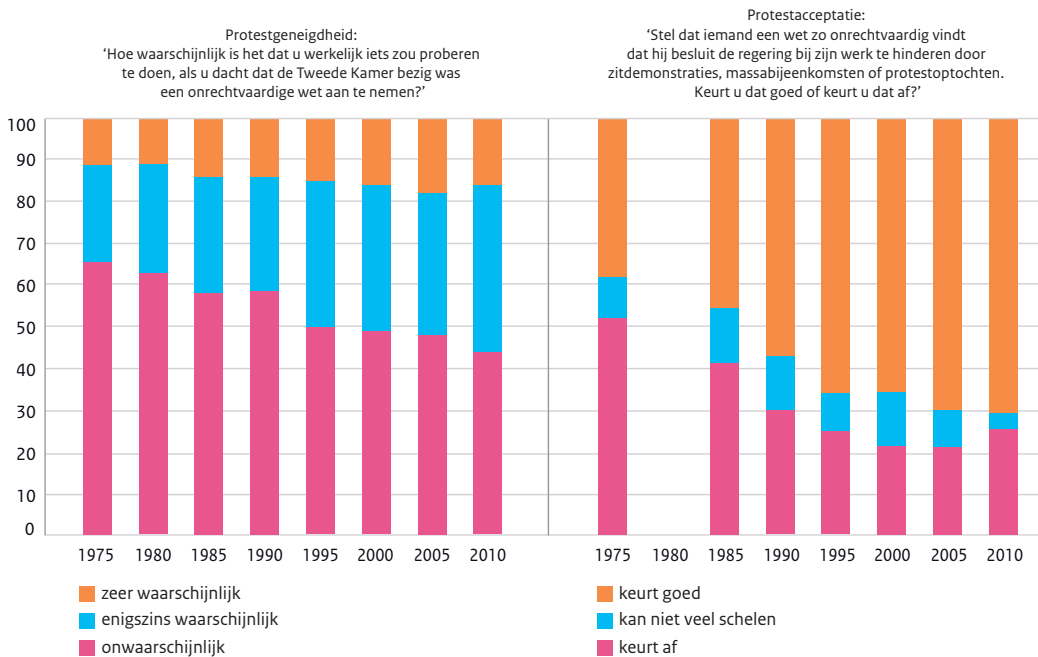
Bron: EVS 4 (2008/'09) en ESS 5 (2010/'11)

Sterke stijging van protestgeneidheid en vooral protestacceptatie

In de afgelopen decennia is de affiniteit met politiek protest in ieder geval wel duidelijk toegenomen. In figuur 2.5 zien we tussen 1975 en 2010 het aandeel van de mensen dat zegt (enigszins) waarschijnlijk iets te gaan ondernemen toeneemt van ongeveer een derde (35% van de ondervraagden) naar meer dan de helft (56%). De acceptatie van protest van anderen – dat wil zeggen op zijn minst onverschilligheid ('kan me niet veel schelen'), maar het blijkt vooral goedkeuring te zijn – stijgt van de helft tot driekwart van de bevolking.¹ Deze ontwikkelingen lijken zich in de hele bevolking voor te doen en zijn niet te herleiden tot een extra snelle stijging of inhaalslag van bepaalde categorieën. Zo zien we een toename van geneidheid en acceptatie in het hele politieke spectrum – links, rechts, in het midden (inclusief wie weigert zich politiek te plaatsen) – tussen 1975 en 2010, maar de verschillen zijn niet trendmatig kleiner geworden. Protest blijft in zekere zin wel wat meer een 'linkse hobby'. Bij de ontwikkelingen in de leeftijdsgroepen zijn er wel zwakke aanwijzingen voor een generatiele verandering: in 1975 onderscheidde de 18-34-jarigen zich van de 35-plussers door een grotere protestgeneidheid en -acceptatie, maar sinds 1985 niet meer. Qua protestgeneidheid is het onderscheid met de 55-plussers in 2000 en 2010 ook niet groot meer, maar het niveau van protestacceptatie van de 55-plussers blijft de hele periode minder, hoewel het wel stijgt.

1 Tot 2000 volgde het SCP houdingen tegenover protest met meer vragen. Er werden verschillende situaties voorgelegd waarin werd geprotesteerd en door de autoriteiten werd gereageerd. Opvallend was dat de groeiende acceptatie van protest vaak niet gepaard ging met een navenante daling van de acceptatie van tegenacties van het gezag. Demonstreren en arresteren werden minder een polariteit en waarschijnlijk vaker gezien als elementen van levendige politiek.

Figuur 2.5 Protestgeneigdheid en protestacceptatie, bevolking van 18+, 1975-2010 (in procenten)

Bron: Culturele veranderingen in Nederland 1975-2010/11 (enkele jaren zijn combinaties van aangrenzende jaren)

Protestgeneigdheid tussen burgerplicht en boosheid

Tot zover de vergelijking met andere landen en de ontwikkelingen op langere termijn. We gaan nu kijken wie meer en minder protestgeneigd zijn aan de hand van het COV in de negen kwartalen sinds begin 2011. Daarin geeft 13,5% (variërend tussen 12% en 16% per kwartaal) aan dat er een grote of zeer grote kans is dat hij of zij iets zou proberen te doen tegen het aannemen van een onrechtvaardige wet. In tabel 2.2 staan de percentages vermeld voor een groot aantal bevolkingscategorieën (met een cijfer achter de komma omdat we ons kunnen baseren op veel respondenten). Mannen, hogeropgeleiden en stedelingen zijn wat meer tot protest geneigd dan hun complementaire groepen; qua leeftijd treffen we nu geen verschil meer aan. Participanten (vrijwilligers, mensen die gaan stemmen²) denken eerder ook te gaan protesteren dan non-participanten. Een grotere protestgeneigdheid is ook aan te treffen bij wie zich heel gelukkig vindt, echter eveneens bij wie ontevreden of bezorgd is over de financiële situatie, en enerzijds bij wie negatief is over de politiek, maar anderzijds juist niet negatief over de eigen invloed op de politiek.

De verschillen zijn in het algemeen niet groot, maar mogelijk zijn de combinaties van kenmerken wel interessant. Zoeken we stapsgewijs door toevoeging van kenmerken naar contrastgroepen met veel en weinig protestgeneigdheid³, dan treffen we na een paar stappen de volgende extreme groepen aan. Enerzijds mannelijke vrijwilligers die zich niet elke politieke invloed ontzeggen en niet heel gelukkig zijn (35% van hen is tot protestgeneigd) en anderzijds mensen die geen vrijwilligerswerk doen,

2 In de tabel blijft buiten beschouwing wat men zou gaan stemmen omdat we hier op zoek zijn naar mogelijke achtergronden van protestgeneigdheid, terwijl partijvoorkeuren eerder gevolgen daarvan zijn. De electorale verschillen zijn in ieder geval relatief groot. De minste protestgeneigdheid is er bij de aanhang van CDA (9,6%) en VVD (9,9%), de grootste bij de aanhang van GroenLinks (24,5%), SP (18,1%) en Partij voor de Dieren (17,5%).

3 Dit met behulp van een 'chi² automatic interaction detection'-procedure.

Tabel 2.2 Protestgeneigdheid^a in diverse groepen, bevolking van 18+, 2011-2013/1 (in procenten)

allen	13,5
man	15,5
vrouw	11,5
18-34 jaar	14,4
35-54 jaar	13,1
≥ 55 jaar	13,3
lageropgeleid	10,9
middengroep	13,1
hogeropgeleid	16,5
woont (zeer) sterk stedelijk	15,3
doet dat niet	12,0
verricht vrijwilligerswerk	16,9
doet dat niet	11,8
zou gaan stemmen bij TK-verkiezingen	14,0
doet dat niet of misschien	10,0
is zeer gelukkig	15,4
is dat niet	13,0
geeft de eigen financiële situatie een onvoldoende	17,5
doet dat niet	12,7
verwacht voor zichzelf financiële verslechtering	15,1
doet dat niet	12,8
geeft de Haagse politiek een onvoldoende	15,5
doet dat niet	11,5
vindt dat de overheid onvoldoende doet voor 'mensen zoals ik'	16,5
vindt dat niet	12,1
meent geen enkele invloed op de regering te hebben	11,6
meent dat niet	16,7
geeft een onvoldoende voor vertrouwen in de TK	15,0
doet dat niet	11,5

a Acht de kans zelf iets te gaan doen als de Tweede Kamer bezig was een onrechtvaardige wet aan te nemen (zeer) groot; significant ($p < 0,05$) van de rest afwijkende categorieën zijn oranje.

Bron: COB 2011/1-2013/1

4 Huub Dijkstra en Rob Hagendijk (red.). *Onzekerheid Troef? Het betwiste gezag van de wetenschap*. Amsterdam: Van Gennep, 2012. Frank van Kolfschooten. *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores*. Amsterdam: De Kring, 2012.

geen enkele politieke invloed menen te hebben, maar de Haagse politiek ook geen onvoldoende geven en ook niet vinden dat de regering onvoldoende voor hen doet (4% protestgeneigdheid). Verkent men de achtergronden verder, dan blijken de in tabel 2.2 opgenomen tweedelingen soms te simpel. Figuur 2.6 (p. 27) biedt een illustratie van een ingewikkelder relatie: de meeste protestgeneigdheid is te vinden bij mensen met heel veel vertrouwen in de Tweede Kamer (mensen die een 9 of 10 geven zijn vanwege hun geringe aantal samengevoegd), maar mensen met nauwelijks of geen vertrouwen doen daar weinig voor onder.

Protestgeneigdheid kan een uitdrukking zijn van zelfvertrouwen en zelfbewust burgerschap (als er iets onrechtvaardigs dreigt te gebeuren, hoor je te protesteren) en een uitdrukking van sterk negatieve gevoelens, van wrok die vaak gepaard zal gaan met weinig zelfvertrouwen. In beide gevallen heeft de geënquêteerde protestgeneigdheid waarschijnlijk weinig voorspellende waarde voor individueel gedrag, maar zegt het wel iets over de mate waarin mensen mobiliseerbaar zijn voor protest. Die zal groter zijn als er in een groep sterker de norm leeft dat men tegen onrecht dient te protesteren of dat de politiek protest verdient. Met de beschikbare COB-gegevens zijn vooralsnog geen groepen aan te wijzen waarin men veel last heeft van de crisis of de bezuinigingen en waarin de protestgeneigdheid substantieel sterker dan in de rest van de bevolking.

Vertrouwen in informatie

Fraude en corruptie in het nieuws

In 2012 verschenen diverse nieuwsberichten die het gezag van de wetenschap en de overheid zouden kunnen ondermijnen. De negatieve berichtgeving over de wetenschap nam al in de tweede helft van 2011 een vlucht vanwege de omvangrijke fraudezaak rond sociaalpsycholoog Diederik Stapel uit Tilburg. Later dat jaar en gedurende heel 2012 volgden er meer negatieve berichten over het functioneren van de wetenschap. Zo verschenen de volgende koppen in de kranten: 'Wetenschap moet onderzoeksfraude niet wegwuiven; Werksfeer niet belangrijker dan controle' (*NRC* 12-09-2012), 'Twijfel – er is er maar zelden eentje nalatig' (*de Volkskrant* 21-1-2012), 'Lijst nepprofessors groeit; VU-hoogleraar verzont publicaties' (*De Telegraaf* 26-10-2012). Ook kwamen er boeken uit over de gezagscrisis waarin het wetenschappelijk onderzoek zich zou bevinden.⁴ Het boek *Ontspoorde wetenschap* van Frank van Kolfschooten werd door *de Volkskrant* zelfs uitgeroepen tot belangrijkste wetenschapsboek van 2012.

De media berichtten in 2012 ook regelmatig over corrupte politici. Een van de meest prominente corruptiezaken speelde rond Jos van Rey, (inmiddels ex-)wethouder van Roermond die werd verdacht van vriendschapspolitiek. Deze zaak riep het vermoeden op dat er vaker sprake is van corruptie onder Nederlandse politici. Zo kopte het *NRC Handelsblad* 'Corruptie is erger dan men denkt; Jos van Rey, Ton Hooijmaaijers, zo zijn er meer zaken' (22-10-2012). Ook werd er los van de zaak-Van Rey over corruptie bij de overheid geschreven. *De Volkskrant* schrijft 'Corruptie en crisis horen bij elkaar; Lobbywerk met een luchtje komt ook in Nederland voor' (6-6-2012).

De negatieve berichten over de betrouwbaarheid van de wetenschap en de overheid roepen de vaag op waarom en in welke mate burgers nog gezag toekennen aan deze instituties. Deze vraag is eens te meer relevant omdat gezag tegenwoordig niet meer vanzelfsprekend wordt toegekend, maar moet worden verdiend. Waar gezag eerst tot stand kwam doordat de procedures werden onderschreven op basis waarvan personen en instituties ‘in gezag werden gesteld’, moeten zij tegenwoordig bewijzen dat zij dit gezag waard zijn.⁵ Hierbij is de berichtgeving in de massamedia van groot belang: gezag kan ermee worden gewonnen of verloren.

Het gezag van verschillende instituties is in het COB eerder aan bod gekomen, namelijk in het kwartaalbericht COB 2010|2. Toen is onderzocht in hoeverre men vertrouwen had in de informatie van verschillende informatiebronnen over twee kwesties: vaccinatieprogramma's en klimaatveranderingen. Door de vragen over dit onderwerp dit kwartaal te herhalen, krijgen we niet alleen inzicht in het huidige vertrouwen in de informatie van verschillende bronnen, maar ook een beeld van de ontwikkeling van dit vertrouwen.

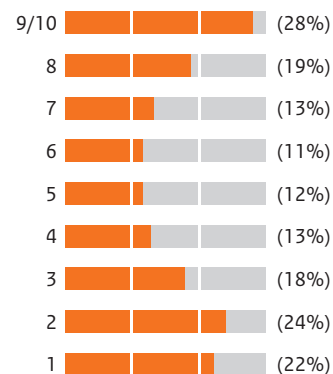
Vertrouwen in informatie over vaccinaties en klimaatveranderingen

‘Stel: er breekt een nieuwe besmettelijke ziekte uit, hoeveel vertrouwen zou u dan hebben in de informatie van de volgende instanties?’ Dat is een van de twee kernvragen waarmee we het vertrouwen in de informatie van verschillende bronnen hebben gepeild. Uit de antwoorden blijkt dat men verreweg het meeste vertrouwt op de informatie van gezondheidsspecialisten (85% volledig of tamelijk veel) en wetenschappelijke onderzoeksinstituten (70%) (figuur 2.7). Veel minder vertrouwen heeft men in de informatie van de media (34%), burgers op internet (24%) en de farmaceutische industrie (20%).

Naast het vertrouwen in de informatie van verschillende instanties over vaccinatie, hebben we naar het vertrouwen in de informatie over klimaatveranderingen gevraagd. Uit figuur 2.8 blijkt dat het vertrouwen in de informatie van verschillende bronnen over klimaatveranderingen over de gehele linie lager ligt dan het vertrouwen in de informatie over vaccinaties. Het meeste vertrouwen heeft men in wetenschappelijke onderzoeksinstituten. Maar waar 70% de informatie van wetenschappelijke instellingen over vaccinatie vertrouwt, vertrouwt slechts 58% de informatie over klimaatveranderingen. Het grootste verschil zit hem in het vertrouwen in de informatie van het ministerie en andere overheidsinstellingen. Waar 57% de informatie van deze instellingen over vaccinaties vertrouwt, geeft slechts 32% aan vertrouwen te hebben in hun informatie over klimaatveranderingen.

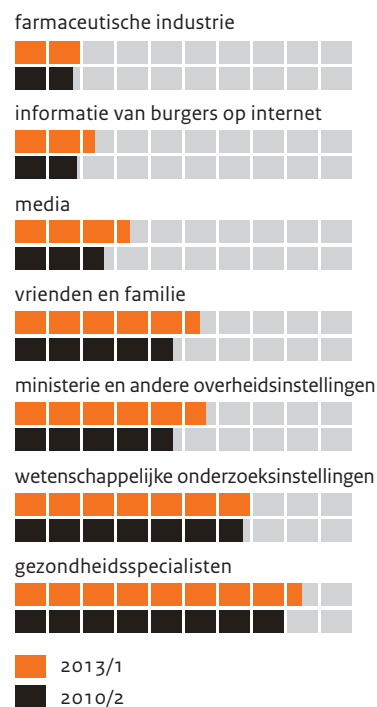
Wat in figuren 2.7 en 2.8 verder opvalt, is de consequente toename van het vertrouwen in de informatie van de verschillende bronnen tussen het tweede kwartaal van 2010 en het eerste kwartaal van 2013. De negatieve berichtgeving over fraude in de wetenschap en corruptie van de overheid hebben dus niet tot een daling van het vertrouwen in deze instanties geleid.

Figuur 2.6 Protestgeneigdheid naar rapportcijfer voor vertrouwen in de Tweede Kamer, bevolking van 18+, 2011-2013/1 (in procenten)

Bron: COB 2011/1-2013/1

Figuur 2.7 Vertrouwen^a in informatiebronnen over vaccinatie, bevolking van 18+, 2010/2 en 2013/1 (in procenten)

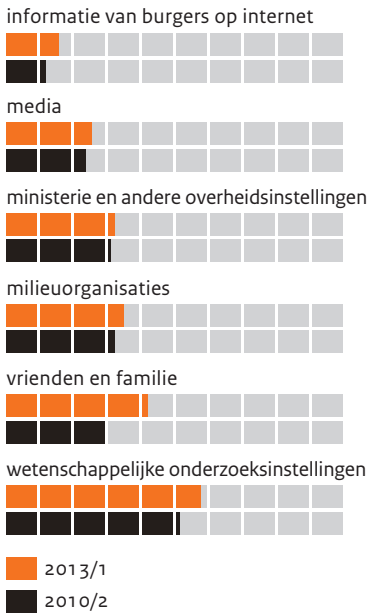

a Tamelijk veel / volledig vertrouwen.

Bron: COB 2010/2, COB 2013/1

5 Maarten Hajer, Gezaghebbend bestu- ren: waarom is het zo moeilijk?, in: Huub Dijkstra, Rob Hagendijk (red.). *Onzekerheid Troef? Het betwiste gezag van de wetenschap*. Amsterdam: Van Gennep, 2012, p. 53-74.

Figuur 2.8 Vertrouwen^a in informatiebronnen over klimaatveranderingen, bevolking van 18+, 2010/2 en 2013/1 (in procenten)

a Tamelijk veel / volledig vertrouwen.

Bron: COB 2010/2, COB 2013/1

De toelichtingen laten beter zien hoe dat komt. Allereerst blijkt dit vertrouwen vooral gestoeld op de veronderstelde kennis in de wetenschap:

“Ik denk dat wetenschappelijk onderzoek, mits goed uitgevoerd natuurlijk, beter kan helpen om het milieu te verbeteren dan maatregelen die alleen op basis van gevoel en geld genomen worden. Politici zijn vaak niet ter zake kundig en moeten meer vertrouwen op specialisten.”

“Deze onderzoeksinstituten zijn deskundiger dan de doorsneeburger op hun specifieke terrein. Ik vertrouw op deze deskundigheid en ervaring die bij deze onderzoeksinstituten aanwezig is.”

Behalve de kennis van wetenschappers speelt ook hun onafhankelijkheid een belangrijke rol voor het vertrouwen dat hun wordt toegekend:

“Wetenschappers baseren hun uitspraken op wetenschappelijk onderzoek. Dat is beter gefundeerd dan de waan van de dag, of de behoefte om een slaatje te slaan uit dit soort situaties. Dat wil niet zeggen dat ze altijd gelijk hebben, maar ze hebben minder te winnen bij hun standpunt.”

Hoewel de meeste mensen in de onafhankelijkheid van de wetenschap geloven, is dit bij de informatie over vaccinaties ook een van de belangrijkste redenen om aan de informatie te twijfelen. Men is er niet altijd van overtuigd dat de informatie vanuit de wetenschap onafhankelijk is en verwijst regelmatig naar de banden van de wetenschap met de farmacie:

“Het is onduidelijk waar de onderzoeksopdrachten vandaan komen en een uitkomst in de richting van de ‘wens’ van de opdrachtgever is niet ondenkbaar in een tijd dat dergelijke instellingen deels voor hun inkomsten op externe bronnen zijn aangewezen.”

De informatie die de wetenschap over klimaatveranderingen verspreidt wordt vaker gewantrouwd dan hun informatie over vaccinaties. De meest genoemde reden voor dit wantrouwen is echter niet de veronderstelde belangenverstrengeling, maar de tegenstrijdigheid van de resultaten. Hierdoor weet men niet meer waar men nu in moet geloven:

“Het zijn veel gemixte onderzoeksuitslagen. De een zegt dat het zo hoort met de opwarming en de ander zegt dat het wel een probleem is.”

“Je hebt inmiddels over verschillende kwesties diverse antwoorden. Zegt de een ‘ja’, komt een week later een ander met ‘nee’. Dus zeg maar wie het nu bij het rechte eind heeft. Je weet niet meer wie het nu bij het goede eind heeft.”

Zowel wat betreft de informatie van de wetenschap over vaccinaties als de informatie over klimaatveranderingen, wordt er maar af en toe verwezen naar de fraude in de wetenschap:

“De ene na de andere hoogleraar/professor valt door de mand. Bovendien worden ze gesponsord door de farmaceutische industrie.”

Ook geeft men soms aan dat er wel fraude is, maar dat de schaal wel meevalt:

“Het kan zo zijn dat er fraude wordt gepleegd in de wetenschappelijke sector, maar deze worden er snel genoeg uitgevist, waardoor de pure wetenschap overblijft. Ik heb er vertrouwen in dat de wetenschap ernaar streeft de juiste onderzoeken te doen om zo de beste resultaten te boeken. Of het nu gaat om evolutie of nanotechnologie, van biologie tot astronomie, de uitkomsten van de wetenschappelijke onderzoeken worden objectief behandeld, en daar stel ik mijn vertrouwen in.”

Behalve naar het vertrouwen in de informatie van wetenschappelijke instellingen is er ook doorgevraagd naar het vertrouwen in de informatie van burgers op internet. Dat is laag. Over vaccinaties vertrouwt 24% deze informatie en over klimaatveranderingen 16%. De belangrijkste reden voor het wantrouwen is het veronderstelde gebrek aan kennis bij burgers:

“Burgers kunnen alles wat ze denken en vinden op het internet kwijt. Zij hebben daar meestal weinig verstand van. Ik heb dus weinig vertrouwen in informatie van burgers over dit soort zaken.”

“Burgers op internet; er zitten vast deskundige mensen tussen. Maar er zijn evengoed (en heel veel) Pietjes Puk die overal een mening en ideeën over hebben, zonder na te denken, zonder kennis van zaken en zonder zich te verantwoorden. Zij zorgen voor onzin en desinformatie.”

Ook mensen die die informatie wel vertrouwen, doen dit meestal niet klakkeloos. Zij weten dat niet alle burgers verstand hebben van wat zij schrijven en dat er op het internet veel onjuiste informatie is. Niettemin vinden zij dat er ook veel nuttige en juiste kennis wordt gedeeld, die je met de juiste vaardigheden kunt achterhalen:

“Forums zijn een handige manier om informatie te vinden. Uiteraard moet je goed weten waar te zoeken en ook nog rekening houden met het feit dat het een persoonlijke mening is. Maar de ervaringen van vele individuen zijn een waardevolle bron van informatie.”

“De informatie op internet kan heel persoonlijke, subjectieve informatie zijn, waardoor informatie foutief kan zijn. Maar hier kunnen ook mensen tussen zitten die er wel goed verstand van hebben. En als er veel verschillende bronnen zijn, kan hieruit wel een eigen mening gevormd worden.”

Verschillen in vertrouwen in informatie over klimaatveranderingen

Het vertrouwen in de informatie van diverse bronnen verschilt tussen groepen (zie tabel 2.3 en 2.4). Vooral ten aanzien van het ministerie van volksgezondheid en andere overheidsinstellingen en wetenschappelijke instellingen zijn er opvallende afwijkingen. Hoogopgeleiden, jongeren en aanhangers van D66 of GroenLinks hebben aanzienlijk vaker vertrouwen in informatie uit deze bronnen. Daarentegen is het vertrouwen juist lager onder laagopgeleiden en niet-stemmers.

Vertrouwen in informatie

Dit patroon bestaat zowel bij het vertrouwen in de informatie over vaccinatie als over klimaatveranderingen. Wel zijn de verschillen bij de informatie over klimaatveranderingen sterker afgetekend. De verschillen in wantrouwen en vertrouwen in de informatie van het ministerie en andere overheidsinstellingen en wetenschappelijke instellingen zijn groter. Ook zijn er verschillen die niet aanwezig zijn bij het vertrouwen in de informatie over vaccinaties. Zo zien we bij klimaatveranderingen

Tabel 2.3 Volledig/tamelijk veel vertrouwen in informatiebronnen over vaccinatie: bevolkingspercentages en afwijkingen daarvan in diverse groepen, bevolking van 18+, 2013 (in procentpunten)^a

	vertrouwen ministerie en andere overheidsinstellingen	vertrouwen wetenschappelijke onderzoeksinstellingen	vertrouwen media	vertrouwen vrienden en familie	vertrouwen informatie burgers op internet
allen	57	70	34	55	24
man	-1	+4	0	+3	+5
vrouw	+1	-4	0	-3	-5
18-34 jaar	+8	+10	-3	+6	-6
35-54 jaar	-1	-0	+1	0	+6
≥ 55 jaar	-4	-6	+1	-4	-2
lageropgeleid	-7	-9	+1	+3	+1
middengroep	-7	-2	+3	+3	+4
hogeropgeleid	+15	+11	-5	-7	-5
gezinsinkomen benedenmodaal	-2	-2	-1	-2	-2
ongeveer modaal	+2	+2	+2	+6	+7
bovenmodaal	+7	+7	-4	-7	-3
studeert	+2	+8	-2	-5	-16
heeft betaald werk	+3	+2	+1	+1	+3
huisvrouw / -man	-1	-11	+5	+2	+6
uitkering	-18	-10	+14	+7	+7
gepensioneerd	-3	-3	-6	-4	-5
CDA	+11	+1	-2	-12	-8
PvdA	+7	-4	+8	-3	-9
SP	-9	+2	-0	+2	+10
VVD	+15	+4	-1	+6	+10
PVV	-10	-4	0	+11	-0
D66/GL	+18	+17	-3	-11	-10
niet-stemmers	-22	-14	-5	+4	+13

a Oranje cijfers geven significante afwijkingen ($p < 0,05$) van de rest van de bevolking aan.

Bron: COB 2013/1

dat ook de inkomenspositie ertoe doet, dat personen in verschillende werksituaties veel vaker afwijkende opvattingen hebben en dat er meer verschillen zijn tussen aanhangers van verschillende politieke partijen. Klaarblijkelijk is er minder consensus over de betrouwbaarheid van informatie over klimaatveranderingen dan over de informatie over vaccinaties.

Tabel 2.4 Volledig/tamelijk veel vertrouwen in informatiebronnen over klimaatveranderingen: bevolkingspercentages en afwijkingen daarvan in diverse groepen, bevolking van 18+, 2013 (in procentpunten)^a

	vertrouwen ministerie en andere overheids- instellingen	vertrouwen wetenschappelijke onderzoeks- instellingen	vertrouwen media	vertrouwen vrienden en familie	vertrouwen informatie burgers op internet
allen	32	58	26	42	16
man	+4	+3	+2	0	2
vrouw	-4	-3	-2	0	-2
18-34 jaar	+18	+17	+4	+5	0
35-54 jaar	-3	-3	-1	-1	+4
≥ 55 jaar	-12	-11	-2	-3	-4
lageropgeleid	-17	-20	-3	+3	-2
middengroep	0	-2	-1	0	+4
hogeropgeleid	+16	+20	+4	-2	-3
gezinsinkomen benedenmodaal	-4	-4	0	0	-2
ongeveer modaal	-2	-2	0	+2	+1
bovenmodaal	+9	+9	+1	-4	+3
studeert	+15	+16	-4	+6	0
heeft betaald werk	+4	+2	+1	+1	+2
huisvrouw / -man	-12	-15	0	-7	-7
uitkering	-18	-19	-1	+1	-3
gepensioneerd	-13	-8	-3	-4	-4
CDA	+7	+3	-7	+8	0
PvdA	+6	+10	+2	+1	+9
SP	-11	-10	+1	+5	+2
VVD	+13	+9	-5	-7	-11
PVV	-21	-17	+10	+5	+3
D66/GL	+30	+29	+13	-4	-7
niet-stemmers	-22	-22	+6	+1	-11

a Oranje cijfers geven significante afwijkingen ($p < 0,05$) van de rest van de bevolking aan.

Bron: COB 2013/1

Verantwoording

Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt gedaan door het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van de Voorlichtingsraad (VoRa) en heeft de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die ‘negatief’ opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Het onderzoek resulteert in kwartaalrapporten en in studies. De volgende achtergrondstudie en twee verdiepingstudies zijn verschenen en beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Paul Dekker (red.). *Met en wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP, 2009.
- Paul Dekker, Tom van der Meer, Peggy Schyns en Eefje Steenvoorden. *Crisis in aantocht? Verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP, 2009.
- Paul Dekker en Josje den Ridder (red.). *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP, 2011.

Onderzoek in het eerste kwartaal van 2013

Er is een kwartaalenquête gehouden en een aantal geënquêteerden is telefonisch later benaderd met enkele aanvullende vragen. Het enquêteonderzoek is uitgevoerd door MarketResponse Nederland op een steekproef van personen van 18 jaar en ouder uit zijn bestand ‘De Onderzoek Groep’. Dit onderzoekspanel is samengesteld op basis van telefonische werving en maakt geen gebruik van zelfaanmeldingen. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding. Ook voor deelname aan de COB-enquête is niet betaald. Uit het panel zijn 1904 respondenten van 18 jaar en ouder telefonisch geselecteerd, van wie er 1347 tussen 2 januari en 5 februari 2013 de vragenlijst volledig hebben ingevuld (1096 via internet en 251 schriftelijk). De gemiddelde invultijd van de online vragenlijst was 20 minuten. Tenzij anders vermeld zijn in dit rapport de resultaten gewogen op sekse, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De weegfactor varieert van 0,5 tot 2,7 en de wegefficiëntie is 88,3%, resulterend in een effectieve steekproef van 1189. Zie verder de onderzoeksverantwoording, beschikbaar op www.scp.nl/publicaties: Imre van Rooijen en Petra van Laar, *Onderzoekstechnische verantwoording Burgerperspectieven 2013, 1e kwartaal*. Leusden: MarketResponse, februari 2013 (projectnummer 18607).

De telefoongesprekken zijn op 19 februari gevoerd door SCP-onderzoekers met 33 respondenten van de kwartaalenquête 2012/4 die blijk gaven van veel vertrouwen in de regering, en met 28 respondenten van 55 jaar en ouder van de kwartaalenquête 2013/1 die zich (zeer) grote zorgen over de persoonlijk gevolgen van bezuinigingen maakten.

Onderwerpen in voorgaande kwartaalberichten

- 2008|1: mediagebruikers, institutioneel vertrouwen, machteloosheid en Europa;
- 2008|2: levensinstellingen, informatie voor de regering en maatschappelijke participatie;
- 2008|3: werkenden, economische en persoonlijke toekomstverwachtingen;
- 2008|4: basismotivaties, overheidsuitgaven, de crisis en publieke omgangsvormen;
- 2009|1: vrijheid van meningsuiting en Europa;
- 2009|2: opvoeding en gezin en de media over de crisis;
- 2009|3: de economische crisis voor mbo'ers en mkb'ers en politieke onvrede;
- 2009|4: politiek (on-)tevreden en de multiculturele samenleving;
- 2010|1: maatschappelijke tegenstellingen en de relaties tussen jong en oud;
- 2010|2: bezuinigingen en vertrouwen in informatie over klimaat en vaccinatie;
- 2010|3: gevoelens van onveiligheid en internationalisering;
- 2010|4: grip op het leven en de publieke gevolgen van gejaagdheid;
- 2011|1: eurocrisis en vergelijking Denemarken – Nederland;
- 2011|2: Nederland in het buitenland, buitenlands beleid en burgertypen;
- 2011|3: eigen verantwoordelijkheid en groepen mediagebruikers;
- 2011|4: de inrichting van Nederland en sterke punten van Nederland; en
- 2012|1: hoogtepunten en ontwikkelingen in de publieke opinie tussen 2008-2011.
- 2012|2: economische crisis en toekomst, Europa en opleidingsniveaus.
- 2012|3: houdbaarheid van de medische zorg en Aow en wensen voor de formatie.
- 2012|4: vrijwilligerswerk, maatschappelijke tegenstellingen, buitenland, niet-stemmers.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2012

ISBN 978 90 377 0656 7
ISSN 1876 8598

Sociaal en Cultureel Planbureau
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag
telefoon 070 340 70 00
fax 070 340 70 44
e-mail info@scp.nl
www.scp.nl

Vormgeving:
bureau Stijlzoorg, Utrecht